

ภูมิทัศน์สวนในบางกอก:

การตีความจากแผนที่และภาพถ่ายโบราณ

Bangkok Inner Orchard's Landscape:

The Interpretation from Old Maps and

Photographs

วุฒิพงษ์ ทวีวงศ์ และ สิกิต อริฟวิโดโด

Vudipong Davivongs and Sigit Arifwidodo

ภาควิชาภูมิสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

กรุงเทพฯ 10900 ประเทศไทย

Department of Landscape Architecture, Faculty of Architecture, Kasetsart University,

Bangkok, 10900, Thailand

บทคัดย่อ

สวนในบางกอกเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมของการทำเกษตรกรรมสวนผลไม้ที่มีประวัติศาสตร์มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา บ้านที่กของชาวต่างประเทศและวรรณกรรมต่าง ๆ พรรณนาถึงสวนในบางกอกในฐานะสวนผลไม้ที่มีผลผลิตชั้นดี รวมถึงการบอกเล่าถึงบรรยากาศและลักษณะภูมิทัศน์ ทำให้สามารถทำความเข้าใจลักษณะภูมิทัศน์สวนในบางกอกในอดีตได้ในระดับหนึ่ง แต่ยังขาดความชัดเจนเพียงพอในการแสดงให้เห็นถึงลักษณะทางกายภาพที่ให้ความเข้าใจในด้านตำแหน่งที่ตั้งและอาณาบริเวณของสวนในบางกอก รวมถึงลักษณะของภูมิทัศน์และพืชพรรณ ดังนั้นการศึกษานี้จึงมุ่งเน้นใช้การตีความหลักฐานทางแผนที่และภาพถ่ายโบราณเป็นหลัก ประกอบด้วย แผนที่โบราณจำนวน 13 รายการ และภาพถ่ายโบราณ 2 ชุดรายการ โดยนำมาวิเคราะห์ตีความ

ภาพถ่ายสวนในบางกอก
บริเวณริมคลองในฝั่งธนบุรี
ใน พ.ศ. 2478

ที่มา: Robert L. Pendleton
Collection, the University
of Wisconsin-
Milwaukee Libraries

เนื้อหาและรายละเอียดที่ปรากฏในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสวนในบางกอก ร่วมกับการตรวจสอบกับเอกสารหนังสือและบทความเชิงประวัติศาสตร์ต่าง ๆ

ผลที่ได้ทำให้เกิดความเข้าใจภูมิทัศน์ของสวนในบางกอกในด้านกายภาพของสวนที่เรียงตัวกระจายไปตามแนวตลิ่งของลำน้ำเจ้าพระยา โดยเฉพาะฝั่งด้านตะวันตก จากการเปรียบเทียบข้อมูลแผนที่ใน พ.ศ. 2502 และ 2543 พบว่าพื้นที่สวนมีการขยายอาณาบริเวณเพิ่มขึ้น สำหรับลักษณะ

ภูมิทัศน์สวนในบางกอกบนแผนที่โบราณแสดงให้เห็นถึงระบบการแบ่งพื้นที่สวนออกเป็น “ชนิด” และแสดงระบบของร่องสวน ในด้านพืชพรรณ แผนที่โบราณมีการระบุถึงรายละเอียดของพืชพรรณในสวน รวมถึงสามารถเห็นลักษณะของพืชพรรณได้จากภาพถ่ายโบราณที่มีการบันทึกไว้จากพื้นที่จริงในอดีต โดยพบการปลูกพืชในลักษณะสวนผสมของไม้ผลยืนต้นหลากหลายชนิดกับต้นหมาก ต้นมะพร้าว และต้นตาล สำหรับประเด็นการเปลี่ยนแปลงและสถานการณ์ของสวนในบางกอกนั้น ถึงแม้จะพบว่าพื้นที่สวนโดยรวมมีการขยายอาณาบริเวณเพิ่มขึ้น แต่ก็พบว่าพื้นที่ส่วนใหญ่ของสวนในบางกอกดั้งเดิมได้ถูกทำลายจากการรุกรานเข้าไปของพื้นที่เมือง ทำให้หย่อมพื้นที่สวนผลไม้เดิมที่มีลักษณะต่อเนื่องเกิดการแบ่งแยกตัดขาดออกจากกัน ทั้งนี้เป็นผลเนื่องจากการขยายตัวของเมืองอย่างไร้ทิศทางของกรุงเทพมหานคร

คำสำคัญ: สวนในบางกอก, แผนที่โบราณ, ภาพถ่ายโบราณ, การตีความ, ภูมิทัศน์

Abstract

Bangkok Inner Orchard was a cultural landscape of fruit orchard dating back to Ayutthaya period. Thai literature and foreigners' records described the atmosphere and landscape of Bangkok Inner Orchard, regarding it as the place for premium fruit produces. However, such description lacks spatial attributes such as location and area, including landscape character and vegetation. Therefore, this study focused on interpreting old maps and photographs to fulfil the literature's missing spatial qualities. Thirteen old maps and two collections of old photographs in different periods were analysed as the empirical evidence for interpreting the embedded contents and details related to the orchard. Documents and history literature review was also used for cross-examining.

The interpretation revealed a more precise understanding of Bangkok Inner Orchard's location and area, located along the Chao Phraya riverbank, mostly on the western bank of the river.

Analysis of maps in 1959 and 2000 revealed the expansion of orchard areas. For landscape character issues, the old maps showed the orchard's compartmentalised pattern called “Khanat” along with the ditches and dikes irrigation system. The inscription on the old maps and the old photographs taken on the sites helped identify vegetation types in the orchards, such as various fruit trees planted together with betel nut, coconut, and sugar palm trees. The urbanisation of Bangkok affected the changes in the inner orchard. Although the new orchard area has increased, some of the older orchards have been encroached upon by urban sprawl. Thus, they become fragmented and particularly vulnerable from the effects of directionless urbanisation.

Keywords: Bangkok Inner Orchard, Old map, Old photograph, Interpretation, Landscape

ความสำคัญและที่มา

แต่เดิมพื้นที่กรุงเทพมหานครหรือที่เรียกว่าบางกอกนั้นเป็นเมืองด่านภาษีที่สำคัญมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ที่เรียกว่า “ขนอนบางกอก” (Canen Bangkok) ทำหน้าที่เป็นด่านเก็บภาษีเรือสินค้าที่มาทำการค้าขายกับกรุงศรีอยุธยาที่มีฐานะเป็นทั้งเมืองหลวงและเมืองทำการค่านานาชาติที่สำคัญของภูมิภาคในยุคนั้น โดยเรือสินค้านานาชาติเหล่านี้ที่ผ่านเข้าออกทางแม่น้ำเจ้าพระยาจำเป็นต้องหยุดทอดสมอที่บางกอกเพื่อแจ้งวัตถุประสงค์ ประเภทของสินค้า แห่ลงที่มา และผู้ที่มา จึงจะสามารถเดินทางต่อไปยังกรุงศรีอยุธยาได้นอกจากความสำคัญในฐานะเมืองด่านภาษีแล้ว บางกอกยังเป็นที่ตั้งของชุมชนเกษตรกรรมทำสวนผลไม้ที่สำคัญและมีชื่อเสียงทางด้านรสชาติ¹ โดยผลิตผลที่ได้มาจากสวนผลไม้เหล่านี้เรียกกันว่า “ของสวน” ดังปรากฏว่า บาทหลวงตาชาร์ด (Guy Tachard) บาทหลวงชาวฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาเผยแพร่ศาสนาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้บันทึกถึงสวนผลไม้ที่บางกอกไว้ว่า “บางกอกเป็นเมืองสวนของประเทศสยาม ซึ่งมีผลไม้รสเยี่ยมทั่วราชอาณาจักรมารวมกันอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์” รวมถึงในบันทึกของลาลูแบร์

(Simon de La Loubère) ราชทูตฝรั่งเศสในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช กล่าวว่า “สวนผลไม้ที่บางกอกนั้น มีอาณาบริเวณยาวไปตามชายฝั่งแม่น้ำ โดยทวนขึ้นไปสู่เมืองสยาม² ถึง 4 ลี้³ กระจ่างจรดตลาดขวัญ (Talacoan)⁴ ทำให้เมืองหลวงแห่งนี้อุดมสมบูรณ์ไปด้วยผลาหารซึ่งคนพื้นเมืองชอบบริโภค กันนักหนา”⁵

นอกเหนือจากชื่อเสียงด้านรสชาติที่ดีของของสวนแล้ว บรรยากาศ จากสภาพแวดล้อมของสวนผลไม้เหล่านี้ก็ยังสร้างความประทับใจ เป็นภูมิทัศน์ ที่มีเอกลักษณ์ในลักษณะที่แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์และความร่มรื่นของป่า เมืองร้อน โดยพื้นที่สวนผลไม้ที่อยู่รอบเมืองบางกอกในสมัยอยุธยา ยังคงอยู่ และมีพัฒนาการต่อเนื่องยังสมัยต่อมาที่ย้ายราชธานีมาอยู่กรุงธนบุรีและ กรุงรัตนโกสินทร์ ดังปรากฏว่าสังฆราชปาเลอกัว (Jean-Baptiste Pallegoix) ซึ่งเดินทางเข้ามาใน พ.ศ. 2373 ช่วงต้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี ได้บรรยายภาพของกรุงเทพฯ ว่า ตั้งอยู่ท่ามกลางสวนที่อุดมสมบูรณ์เขียวชอุ่ม ตลอดปีและมีลำคลองตัดผ่านไปรอบเมือง⁶ อีกทั้งในบันทึกการสำรวจริมแม่น้ำ เจ้าพระยาโดยชาวต่างประเทศใน พ.ศ. 2405 ได้แสดงให้เห็นว่าสวนในบางกอก นั้นมีลักษณะเป็นป่าเขตร้อนที่อุดมสมบูรณ์ (Exuberant Tropical Forest)⁷

ด้วยหลักฐานเอกสาร หนังสือ และบทความเชิงประวัติศาสตร์ที่มีการ กล่าวถึงสวนในบางกอกในลักษณะของการบอกเล่าหรือพรรณนา ทำให้เราสามารถทำความเข้าใจลักษณะภูมิทัศน์สวนในบางกอกตั้งแต่ในอดีตได้เพียง ระดับหนึ่ง แต่ยังขาดความชัดเจนเพียงพอในการแสดงให้เห็นถึงลักษณะทาง กายภาพที่ให้ความเข้าใจในด้านตำแหน่งที่ตั้งและอาณาบริเวณของสวนใน บางกอก รวมถึงลักษณะของภูมิทัศน์และพืชพรรณ ถึงแม้ว่าพื้นที่สวนใน บางกอกจะปรากฏเป็นส่วนหนึ่งอยู่ในแผนที่และภาพถ่ายโบราณในยุคต่าง ๆ ที่มีการบันทึกและจัดทำโดยชาวต่างประเทศและหน่วยงานของราชการ แต่ก็ ยังขาดการนำหลักฐานเชิงประจักษ์ที่แสดงถึงลักษณะทางกายภาพดังกล่าว มาใช้เป็นเครื่องมือในการทำความเข้าใจภูมิทัศน์ของสวนในบางกอกมากขึ้น ดังนั้นการศึกษานี้จึงมุ่งเน้นการศึกษาภูมิทัศน์สวนในบางกอก โดยใช้การ ศึกษาหลักฐานทางแผนที่และภาพถ่ายโบราณเป็นหลัก ประกอบกับการ ตรวจสอบกับเอกสารหนังสือและบทความเชิงประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจถูกต้องและชัดเจนมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งลักษณะ ทางกายภาพที่ครอบคลุมประเด็นด้านตำแหน่งที่ตั้งและอาณาบริเวณของสวนใน บางกอก รวมถึงลักษณะของภูมิทัศน์และพืชพรรณ ทั้งนี้สวนในบางกอกดั้งเดิม

เป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีคุณค่าควรอนุรักษ์ ซึ่งนับวันมีแต่สูญสลายไปจากผลจากการขยายตัวของเมือง

แผนที่และภาพถ่ายโบราณของสวนในบางกอก

ในการศึกษาภูมิทัศน์สวนในบางกอกนี้ มุ่งเน้นการใช้หลักฐานเชิงประจักษ์ที่สามารถแสดงลักษณะทางกายภาพของพื้นที่สวนในบางกอกเป็นหลัก ซึ่งได้แก่แผนที่และภาพถ่ายโบราณ โดยทำการรวบรวมแผนที่และภาพถ่ายโบราณจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ได้แก่ แผนที่โบราณที่ปรากฏในบันทึกของชาวต่างประเทศ ภาพถ่ายทางอากาศ และภาพถ่ายสถานที่จาก Collection ของชาวต่างประเทศ แผนที่โบราณที่จัดทำขึ้นโดยหน่วยงานในประเทศ ภาพถ่ายโบราณจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติและจากเอกสาร หนังสือภาพถ่ายเชิงประวัติศาสตร์ แผนที่และภาพถ่ายโบราณเหล่านี้ได้ถูกนำมาคัดเลือกเฉพาะที่มีข้อมูลทางกายภาพที่เกี่ยวข้องกับสวนในบางกอกปรากฏอยู่

สำหรับแผนที่โบราณที่คัดเลือกมาได้ถูกนำมาจัดระบบเพื่อสร้างเป็นฐานข้อมูลแผนที่เพื่อใช้ศึกษาเปรียบเทียบ โดยมีรายละเอียดของข้อมูล คือชื่อฐานข้อมูล แหล่งที่มา ข้อมูลแผนที่ในปี พ.ศ. และ มาตราส่วน แผนที่ดังกล่าวถูกนำมาจัดเก็บในระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ (Geographic Information System, GIS) โดยใช้โปรแกรม ArcGIS 10.4 ส่วนภาพถ่ายโบราณที่ปรากฏภาพของสวนในบางกอกถูกนำมาจัดระบบในลักษณะฐานข้อมูลที่มีรายละเอียดชื่อภาพ แหล่งที่มา ปี พ.ศ. ที่ถ่ายภาพ สถานที่ที่ถ่ายภาพ

เพื่อทำความเข้าใจภูมิทัศน์สวนในบางกอก จึงได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลลักษณะทางกายภาพของสวนในบางกอกที่ได้จากแผนที่และภาพถ่ายโบราณในประเด็น 1) อาณาบริเวณของสวนในบางกอก 2) ลักษณะภูมิทัศน์ของสวนในบางกอก 3) พืชพรรณของสวนในบางกอก 4) การเปลี่ยนแปลงและสถานการณ์ของสวนในบางกอก ทั้งนี้อาศัยการทบทวนวรรณกรรมจากหนังสือ เอกสาร และบทความเชิงประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสวนในบางกอกเพื่อเชื่อมโยงกับข้อมูลแผนที่และภาพถ่ายโบราณ โดยข้อมูลแผนที่และภาพถ่ายโบราณที่ใช้ในการศึกษามีดังที่แสดงในตารางต่อไปนี้

ตารางรายการข้อมูลแผนที่และภาพถ่ายโบราณที่ใช้ในการศึกษา

รายการข้อมูล	แหล่งที่มา	ข้อมูลในปี พ.ศ.	มาตราส่วน
Siege of Bangkok 1688 (พ.ศ. 2231)	หนังสือ Histoire de la Révolution de Siam arrivée en l'année 1688 โดย Vollant des Verquains, J. (1691)	2231	ไม่ระบุ
Plan of Bangkok (Plan de Bangkok)	หนังสือ Description du Royaume Thaï ou Siam โดย Pallegoix, J-B. (1854)	2393	ไม่ระบุ
Site Plan of Bangkok (Situationsplan von Bangkok)	สารานุกรม Meyers Konversationslexikon (1885-90)	2428-2433	ไม่ระบุ
แผนที่กรุงเทพฯ-ธนบุรี จ.ศ. 1249 (พ.ศ. 2430)	หนังสือแผนที่กรุงเทพฯ-ธนบุรี จ.ศ. 1249	2430	1:5,000
แผนที่กรุงเทพฯ ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2440)	กรมทำแผนที่ (กรมแผนที่ทหาร)	2440	1:11,880
แผนที่บริเวณ ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา พ.ศ. 2449-2484	รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการ แผนที่บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา พ.ศ. 2449-2484: การรวบรวม และจัดระบบฐานข้อมูลทาง ประวัติศาสตร์เพื่อสนับสนุน โครงการจัดการทรัพยากรน้ำ	2449-2484	1:50,000
แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2450	หนังสือแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2450-2550	2450	1:2,500

ตารางรายการข้อมูลแผนที่และภาพถ่ายโบราณที่ใช้ในการศึกษา (ต่อ)

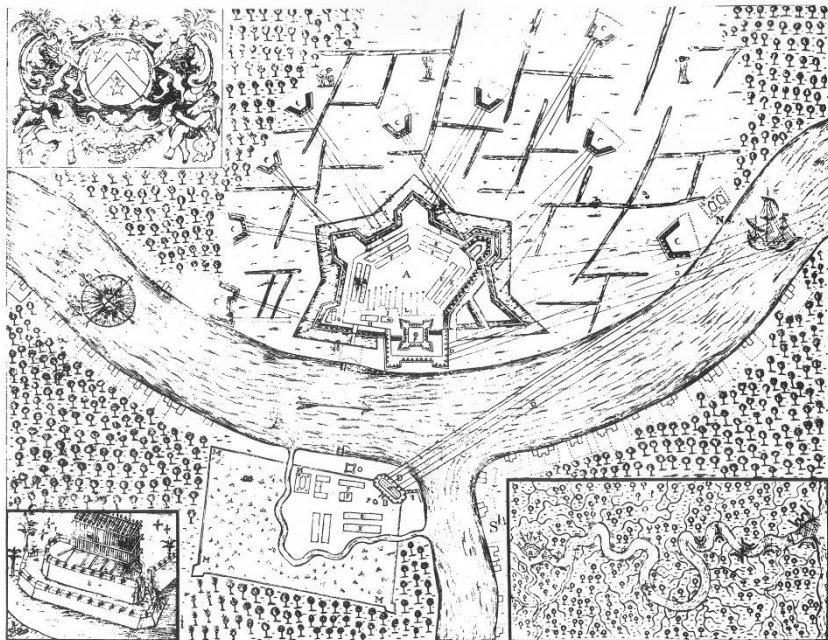
รายการข้อมูล	แหล่งที่มา	ข้อมูลในปี พ.ศ.	มาตราส่วน
แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2453	หนังสือแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2431-2474	2453	1:25,000
Plan of Bangkok and District 1917 (พ.ศ. 2460)	The Royal Survey Department of the Army (ที่มา: American Geographical Society Library Digital Map Collection)	2460	1:25,000
แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2474	หนังสือแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2431-2474	2464	1:25,000
แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2475	หนังสือพินิจพระนคร 2475-2545	2475	1:5,000
แผนที่ภูมิประเทศ ชุด L708	กรมแผนที่ทหาร	2502	1:50,000
แผนที่ภูมิประเทศ ชุด L7018	กรมแผนที่ทหาร	2543	1:50,000
Collection ภาพถ่าย ในกรุงเทพฯ	Robert L. Pendleton Collection, the University of Wisconsin-Milwaukee Libraries	2479	ไม่ระบุ
Collection ภาพถ่าย มุมสูงทางอากาศ	Williams-Hunt Aerial Photos Collection	2489	ไม่ระบุ

1. แผนที่ Siege of Bangkok 1688 (พ.ศ. 2231)

เป็นแผนที่ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือ *Histoire de la Révolution de Siam arrivée en l'année 1688* (ประวัติศาสตร์การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2231) โดย วอลลันด์เดส เวอร์เกนส์ (Jean Vollant des Verquains) ที่ได้แสดงสถานที่เกิดเหตุการณ์ปฏิวัติสยามใน พ.ศ. 2231 บริเวณป้อมบางกอก ซึ่งปัจจุบันคือ บริเวณปากคลองบางกอกใหญ่ โดยป้อมในด้านฝั่งธนบุรีคือป้อมวิไชยประสิทธิ์ ที่อยู่ในพื้นที่กองทัพเรือในปัจจุบัน ส่วนป้อมขนาดใหญ่ทางด้านฝั่งพระนครนั้น ได้ถูกรื้อลง ปัจจุบันคือพื้นที่โรงเรียนราชินี ในแผนที่ดังกล่าวครอบคลุมพื้นที่โดยรอบของป้อมบางกอกทั้งสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา รวมถึงปรากฏรายละเอียดของพื้นที่บริเวณที่เป็นสวนในบางกอกด้วย

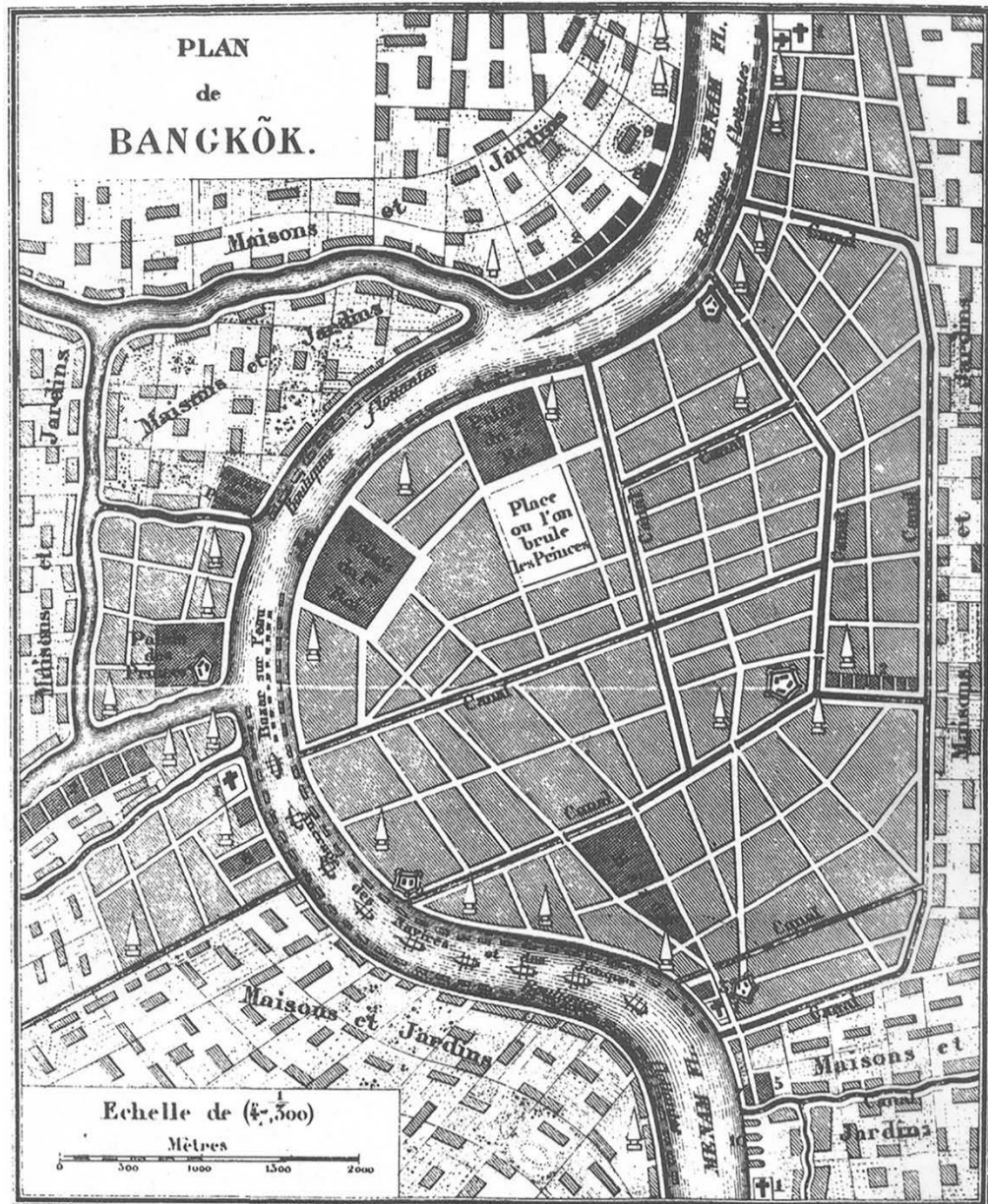
ภาพที่ 1 แผนที่ Siege of Bangkok 1688

ที่มา: Jean Vollant des Verquains, *Histoire de la revolution de Siam arrivee en l'Annee 1688* (Lille: n.p., 1691).

2. แผนที่ Plan of Bangkok (Plan de Bangkok)

เป็นแผนที่ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือ *Description du Royaume Thaï ou Siam* (เล่าเรื่องกรุงสยาม) โดยสังฆราชปาเลอกัว แผนที่ดังกล่าวแสดงพื้นที่กรุงเทพฯ ในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ 4 โดยมีการแสดงให้เห็นถึงอาณาบริเวณของพื้นที่เมืองในขณะนั้น รวมถึงบริเวณที่ล้อมรอบพื้นที่เมืองที่ระบุว่าเป็นพื้นที่ของบ้านและสวน (Maison et Jardin) ที่สันนิษฐานว่า

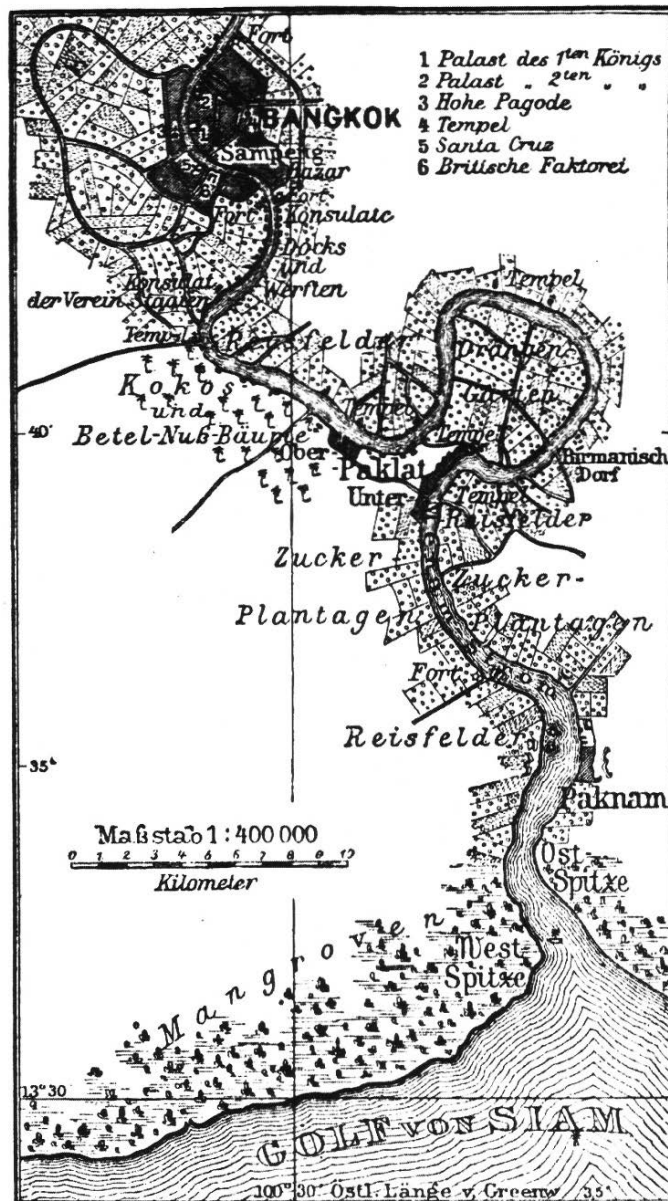

แผนที่ Plan of Bangkok
ที่มา: Pallegoix, Jean-
Baptiste, *Description
du Royaume Thaï ou
Siam* (Paris: n.p., 1854).

หมายถึงสวนในบางกอกที่เป็นชุมชนเกษตรกรรมของการทำสวนผลไม้ โดยพื้นที่ของบ้านและสวนดังกล่าวในปัจจุบันคือสวนบริเวณพื้นที่ฝั่งธนบุรี ที่ครอบคลุมพื้นที่ด้านตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ไล่ตั้งแต่ทางทิศเหนือ บริเวณสะพานพระราม 8 ย่านบางยี่ขัน ไปยังทางทิศใต้บริเวณสะพาน พระพุทธยอดฟ้า ย่านคลองสาน ส่วนบริเวณฝั่งพระนคร ครอบคลุมพื้นที่ ด้านตะวันออกของคลองผดุงกรุงเกษม ไล่เรียงจากทางทิศเหนือไปยังทิศใต้ ได้แก่ ย่านดุสิต ย่านรองเมือง และย่านบางรัก

3. แผนที่ Site Plan of Bangkok (Situationsplan von Bangkok)

เป็นแผนที่ที่ปรากฏในสารานุกรมเยอรมันชื่อ Meyers Konversationslexikon ที่ตีพิมพ์ในช่วง พ.ศ. 2428-2433 โดยได้อธิบายถึงเมืองบางกอกพร้อมแผนที่ประกอบที่แสดงอาณาบริเวณครอบคลุมพื้นที่บริเวณปากแม่น้ำเจ้าพระยา จนถึงตัวเมืองกรุงเทพฯ โดยแสดงลักษณะการใช้ที่ดินในลักษณะพื้นที่เมือง และพื้นที่เกษตรกรรมที่เพาะปลูกพืชพรรณประเภทต่าง ๆ ตามพื้นที่ริมฝั่งลำน้ำเจ้าพระยา

แผนที่ Site Plan of

Bangkok

ที่มา: สารานุกรม Meyers
Konversationslexikon

4. แผนที่กรุงเทพฯ-ธนบุรี จ.ศ. 1249 (พ.ศ. 2430)

เป็นแผนที่ที่ผลิตขึ้นใน พ.ศ. 2430 ในมาตราส่วน 1:5,000 ซึ่งแผนที่ดังกล่าว เพิ่งถูกค้นพบโดยคุณธงชัย ลิขิตพรสวรรค์ และได้จัดพิมพ์ลงในหนังสือแผนที่ กรุงเทพฯ-ธนบุรี จ.ศ. 1249 โดยแผนที่ดังกล่าวมีรายละเอียดที่แสดงถึง ลักษณะทางกายภาพของสวนในบางกอก ได้แก่ เส้นรอบรูปของพื้นที่ขندقสวน สัญลักษณ์แสดงให้เห็นชนิดพืชพรรณหลักที่ปลูกในสวนนั้น ๆ

แผนที่กรุงเทพฯ-ธนบุรี พ.ศ. 2430 บริเวณปากคลองชักพระ

ย่านบางกอกน้อย

ที่มา: ธงชัย ลิขิตพรสวรรค์, บรรณาธิการ, **แผนที่กรุงเทพฯ จ.ศ. 1249**

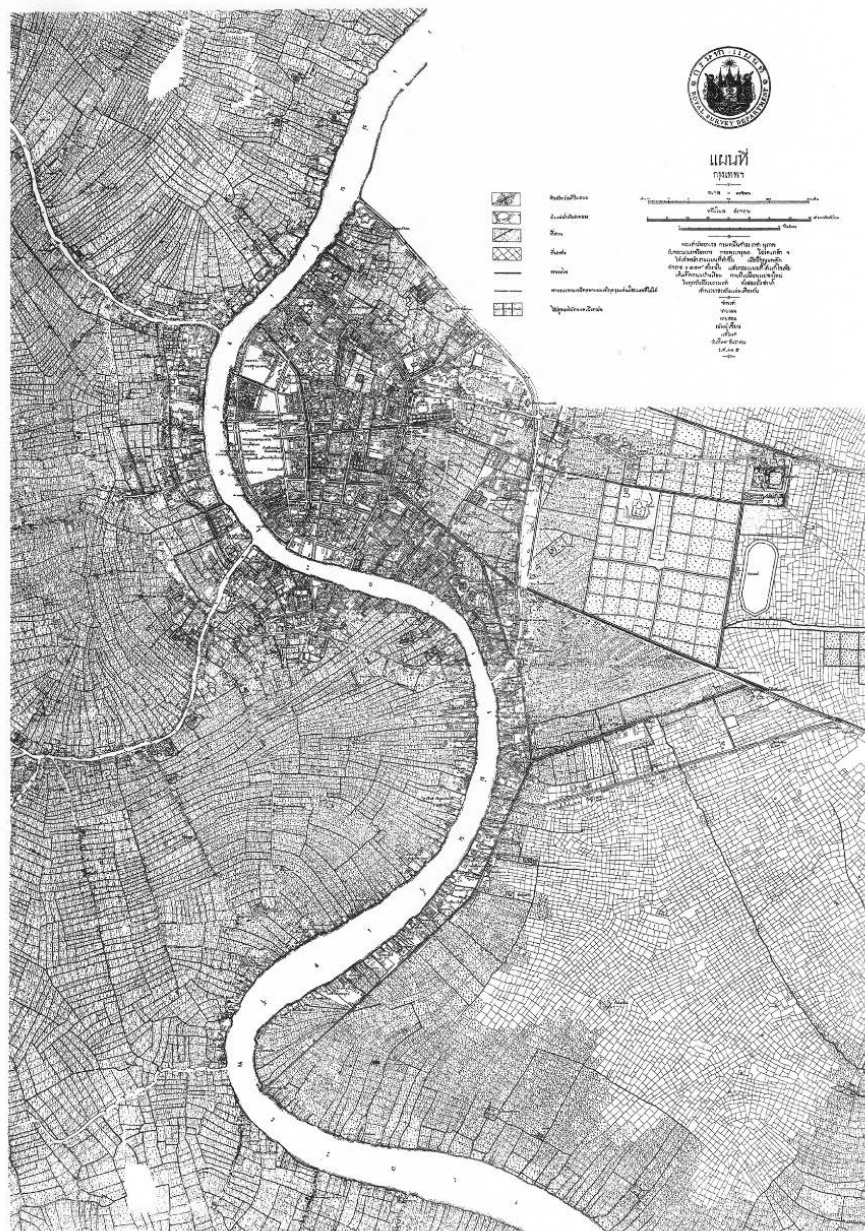
(กรุงเทพฯ: ธนาคารกสิกรไทย และสมาคมกิจวัฒนธรรม, 2558).

5. แผนที่กรุงเทพฯ ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2440)

เป็นแผนที่ที่ผลิตขึ้นด้วยข้อมูลใน พ.ศ. 2440 ในมาตราส่วน 1:11,880 โดยแผนที่ฉบับนี้มีชื่อเรียกแบบล้าลองว่า “แผนที่นายวอนนายสอน” เนื่องจากในแผนที่ดังกล่าวปรากฏชื่อ นายวอนและนายสอนเป็นผู้เขียน มีรายละเอียดที่แสดงถึงลักษณะทางกายภาพของสวนในบางกอก ได้แก่ เส้นรอบรูปของพื้นที่ขندقสวน สัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นชนิดพืชพรรณหลักที่ปลูกในขندقสวนนั้น ๆ

แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2440
(ร.ศ. 115)

ที่มา: กรมแผนที่ทหาร

แผนที่กรุงเทพฯ

พ.ศ. 2453

ที่มา: กรมแผนที่ทหาร,

แผนที่กรุงเทพฯ

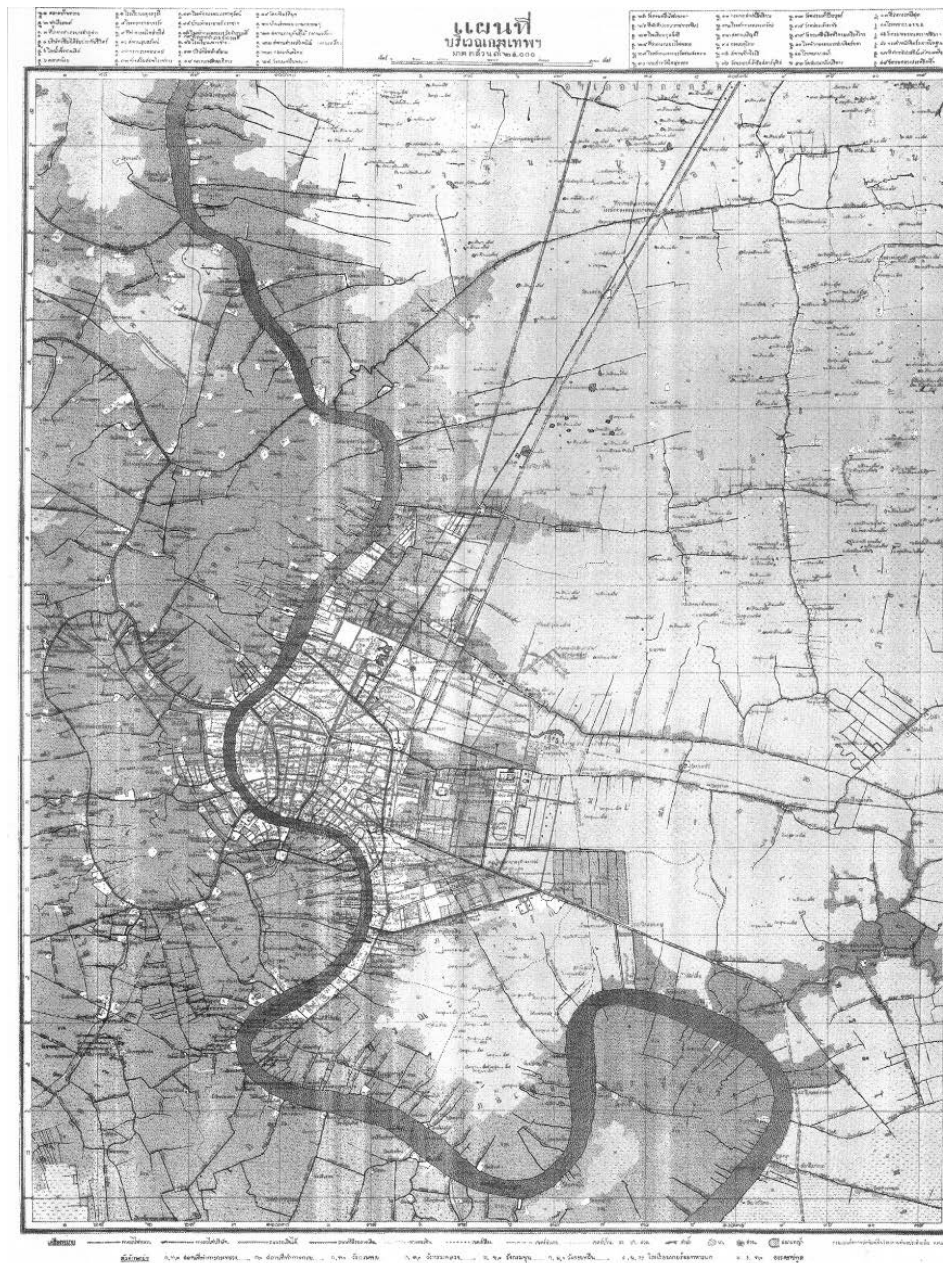
พ.ศ. 2431-2474

(กรุงเทพฯ: กรมแผนที่

ทหาร, 2527).

6. แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2453

เป็นแผนที่ที่ผลิตขึ้นด้วยข้อมูลใน พ.ศ. 2453 เพื่อแสดงตัวเมืองกรุงเทพฯ ในมาตราส่วน 1: 25,000 โดยแผนที่นี้มีการแสดงลักษณะการใช้ที่ดินโดยการจำแนกพื้นที่ออกเป็นพื้นที่นาและพื้นที่สวน ซึ่งมีรายละเอียดที่แสดงถึงลักษณะทางกายภาพของสวนในบางกอก ได้แก่ ขอบเขตอาณาบริเวณของพื้นที่สวนในบางกอกที่ครอบคลุมพื้นที่โดยรอบตัวเมืองในขณะนั้น

แผนที่กรุงเทพฯ

พ.ศ. 2474

ที่มา: กรมแผนที่ทหาร,

แผนที่กรุงเทพฯ

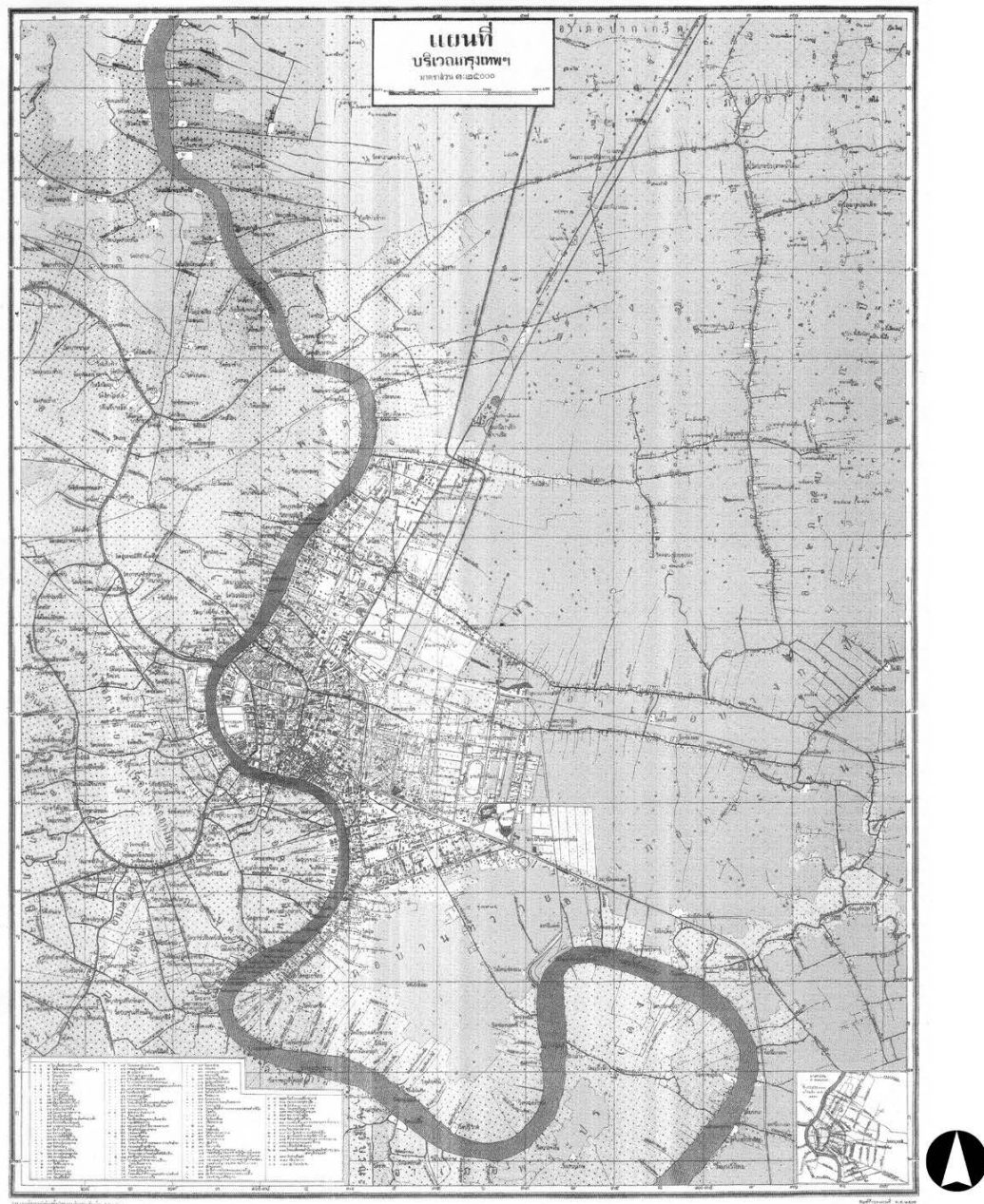
พ.ศ. 2431-2474

(กรุงเทพฯ: กรมแผนที่

ทหาร, 2527).

7. แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2474

เป็นแผนที่ที่ผลิตขึ้นเพื่อแสดงตัวเมืองกรุงเทพฯ โดยการปรับปรุงจากแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2453 ให้ทันสมัยขึ้นตามข้อมูลใน พ.ศ. 2464 ในมาตราส่วน 1: 25,000 แผนที่นี้มีรายละเอียดที่แสดงถึงลักษณะทางกายภาพของสวนในบางกอก ได้แก่ ขอบเขตอาณาบริเวณของพื้นที่สวนในบางกอกที่ครอบคลุมพื้นที่โดยรอบตัวเมืองใน พ.ศ. 2464

8. แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2475

เป็นแผนที่ที่ผลิตขึ้นด้วยข้อมูลใน พ.ศ. 2475 ในมาตราส่วน 1: 5,000 โดยแผนที่นี้มีรายละเอียดที่แสดงถึงลักษณะทางกายภาพของสวนในบางกอก ได้แก่ เส้นรอบรูปของพื้นที่ขندقสวน รวมถึงสามารถเห็นรายละเอียดลักษณะของการทำสวนยกร่องโดยแสดงให้เห็นแนวการเรียงตัวของร่องสวน

แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2475 บริเวณย่านบางพลัด

ที่มา: กรมแผนที่ทหาร และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พินิจพระนคร 2475–2545 (กรุงเทพฯ: กรมแผนที่ทหาร, 2549).

9. แผนที่ภูมิประเทศ ชุด L708

เป็นแผนที่ที่ผลิตขึ้นด้วยข้อมูลใน พ.ศ. 2502 ในมาตราส่วน 1: 50,000

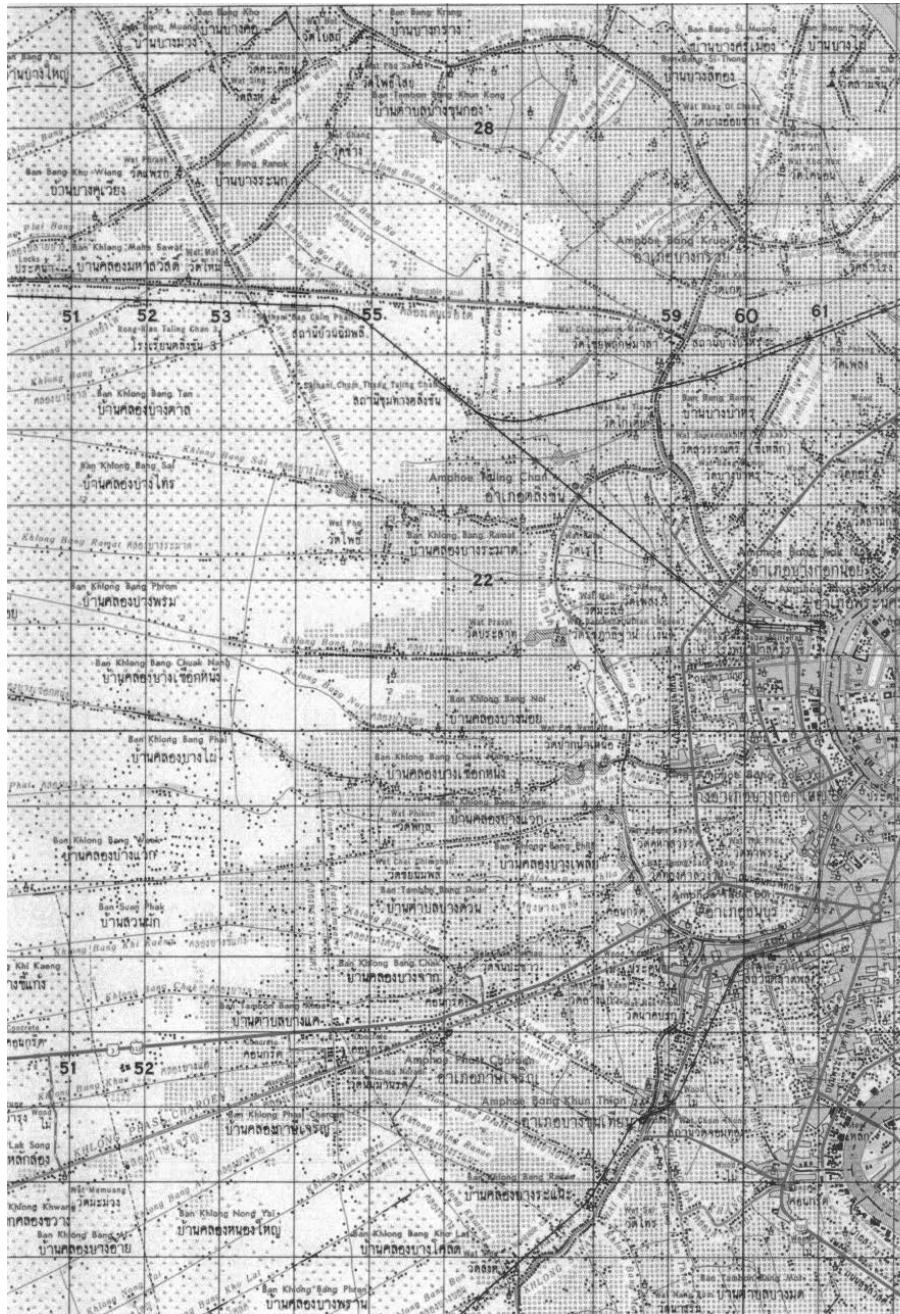
ครอบคลุมพื้นที่ทั้งประเทศ โดยมีรายละเอียดที่แสดงถึงลักษณะทาง

กายภาพของสวนในบางกอกที่ครอบคลุมพื้นที่กว้างขวางพอที่จะสามารถทราบถึงขอบเขตพื้นที่ของการทำสวนในบางกอกได้ทั้งหมด

แผนที่ภูมิประเทศ

ชุด L708 บริเวณฝั่งธนบุรี

ที่มา: กรมแผนที่ทหาร

10. แผนที่ภูมิประเทศ ชุด L7018

เป็นแผนที่ที่ผลิตขึ้นโดยการปรับปรุงจากแผนที่ภูมิประเทศ ชุด L708 ด้วยข้อมูลใน พ.ศ. 2543 ในมาตราส่วน 1:50,000 ครอบคลุมพื้นที่ทั้งประเทศ โดยแผนที่นี้มีรายละเอียดที่แสดงถึงลักษณะทางกายภาพของสวนในบางกอกที่ครอบคลุมพื้นที่กว้างขวางพอที่จะสามารถทราบถึงขอบเขตพื้นที่ของการทำสวนในบางกอกได้ทั้งหมด

แผนที่ภูมิประเทศ

ชุด L7018 บริเวณฝั่งธนบุรี

ที่มา: กรมแผนที่ทหาร

อาณาบริเวณของสวนในบางกอก

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับตำแหน่งที่ตั้งและอาณาบริเวณของสวนในบางกอกจากหนังสือ เอกสาร และบทความเชิงประวัติศาสตร์ ทำให้สามารถเข้าใจได้ถึงตำแหน่งที่ตั้งและอาณาบริเวณของสวนในบางกอกได้โดยสังเขป โดยมีรายละเอียดดังในบันทึกของลาลูแบร์ (Simon de La Loubère) ราชทูตฝรั่งเศสในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชว่า “สวนผลไม้ที่บางกอกนั้นมีอาณาบริเวณยาวไปตามชายฝั่งแม่น้ำ โดยทวนขึ้นไปสู่เมืองสยามถึง 4 ลี้ กระทั่งจรดตลาดขวัญ (Talacoan) ทำให้เมืองหลวงแห่งนี้อุดมสมบูรณ์ไปด้วยผลาหารซึ่งคนพื้นเมืองชอบบริโภคกันนักหนา”

ต่อมาในสมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานี ซึ่งเปรียบเสมือนการสถาปนาเมืองหลวงท่ามกลางสวนผลไม้ที่สมบูรณ์⁸ โดยมีการกล่าวว่า “สวนบางกอก ฝั่งขวา นาบางกอกฝั่งซ้าย” ซึ่งหมายถึงพื้นที่ทางตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นสวนผลไม้มานานาพันธุ ส่วนทางตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นนาตมเหมาะสำหรับการทำนา นอกจากนี้สวนผลไม้ของบางกอกได้มีการปลูกและขยายพื้นที่ออกไปจนถึงตำบลบางช้าง จังหวัดสมุทรสงคราม จนเกิดการเรียกพื้นที่สวนที่มีผลิตผลเป็นผลไม้ที่อุดมสมบูรณ์ว่า “สวนในบางกอก สวนนอกบางช้าง” โดยที่พื้นที่ “สวนในบางกอก” ได้แก่พื้นที่สวนตามลำน้ำเจ้าพระยาตั้งแต่ ถนนบุรี ธนบุรี และพระประแดง ส่วนพื้นที่ “สวนนอกบางช้าง” ได้แก่พื้นที่สวนที่เลยออกไปทางด้านตะวันตก ตามลำน้ำแม่กลองแถบบางช้างสมุทรสงคราม⁹

ผลจากการทบทวนวรรณกรรมสามารถสรุปประเด็นของตำแหน่งที่ตั้งและอาณาบริเวณของสวนในบางกอกได้ว่า ตำแหน่งที่ตั้งของสวนในบางกอกยึดโยงกับลำน้ำเจ้าพระยา โดยมีการทำสวนส่วนใหญ่บนพื้นที่ในด้านฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ทั้งนี้อาณาบริเวณของสวนในบางกอกมีพัฒนาการเปลี่ยนแปลงไปตามช่วงเวลา

เมื่อวิเคราะห์เนื้อหาจากการทบทวนวรรณกรรมและการอ่านแผนที่โบราณ พบว่ามีความสอดคล้องเชื่อมโยงกัน โดยแผนที่ Siege of Bangkok ใน พ.ศ. 2231 ที่แสดงเหตุการณ์ปฏิวัติสยามในช่วงกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ในลักษณะอนุমান แสดงบริเวณที่เกิดเหตุการณ์คือตำแหน่งของป้อมบางกอกหรือบริเวณปากคลองบางกอกใหญ่ในปัจจุบัน ซึ่งพบว่าพื้นที่รอบป้อมบางกอกที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตก รวมถึงตัวเมืองที่

ตั้งอยู่ฝั่งตะวันตกนั้นจะถูกล้อมรอบด้วยพื้นที่ไม้ยืนต้น สันนิษฐานได้ว่าเป็น การแสดงถึงพื้นที่สวนผลไม้ เนื่องจากมีการปลูกไม้ยืนต้นในลักษณะเรียงตัวกัน อย่างเป็นระเบียบต่อเนื่อง

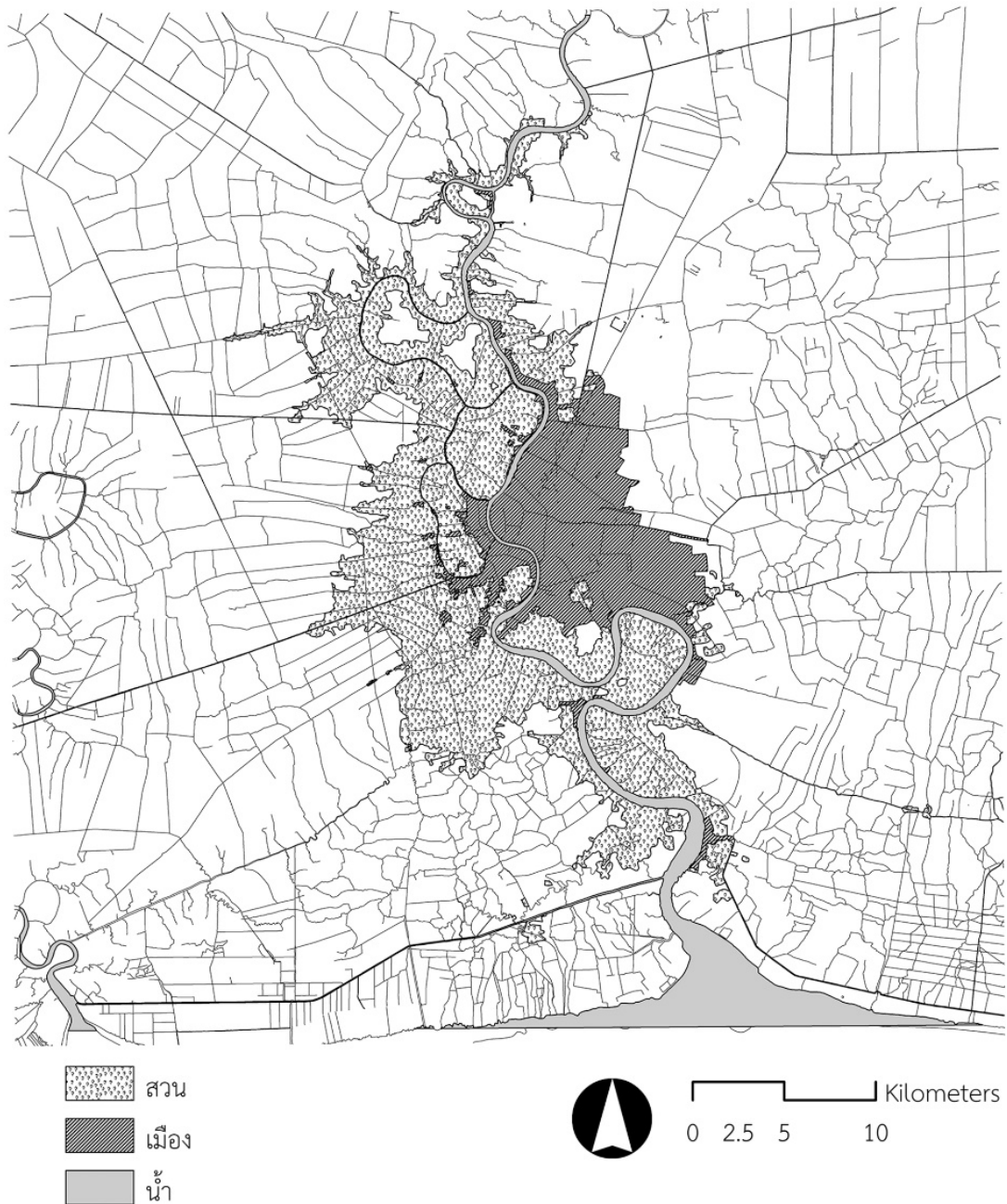
สำหรับแผนที่ Plan of Bangkok ใน พ.ศ. 2393 ช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ ตอนต้นนั้น แสดงให้เห็นถึงพื้นที่โดยรอบตัวเมืองที่มีลักษณะการแบ่งแปลง พื้นที่ย่อย ๆ เป็นรูปสี่เหลี่ยมกระจายตัวต่อเนื่องทั้งบริเวณ และแต่ละแปลงจะมีบ้านอยู่ตรงกลาง โดยในแผนที่ระบุชื่อพื้นที่บริเวณนี้ว่า Maison de Jardin ซึ่งแปลว่า บ้านและสวน เมื่อศึกษาเชื่อมโยงกับการทบทวนวรรณกรรมและ หลักฐานแผนที่อื่น ๆ สันนิษฐานได้ว่า เป็นการแสดงถึงบริเวณพื้นที่สวนใน บางกอกที่มีอาณาบริเวณครอบคลุมพื้นที่รอบเมืองทั้งฝั่งพระนครและธนบุรี โดยส่วนใหญ่จะตั้งอยู่บริเวณฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา

สำหรับแผนที่ Site Plan of Bangkok ในช่วง พ.ศ. 2428-2433 แสดงให้เห็นถึงพื้นที่เกษตรกรรมที่ยึดโยงกับลำน้ำเจ้าพระยา ตั้งแต่ช่วงบริเวณ ปากแม่น้ำไปจนถึงเกาะรัตนโกสินทร์ โดยมีการแบ่งแปลงพื้นที่เกษตรกรรมใน ลักษณะพื้นที่สี่เหลี่ยมหลากหลายขนาด พร้อมสัญลักษณ์และระบุชื่อของพืช ที่เพาะปลูก โดยพื้นที่เกษตรกรรมของสวนในบางกอกจะมีอาณาบริเวณใน ลักษณะเป็นแถบไปตามลำน้ำบนตลิ่งทั้งสองฝั่ง และมีลักษณะขยายเป็นผืน ขนาดใหญ่ในบริเวณคุ้งบางกระเจ้า และบริเวณรอบตัวเมืองกรุงเทพฯ และ ธนบุรี

สำหรับแผนที่กรุงเทพฯ-ธนบุรี จ.ศ. 1249 (พ.ศ. 2430) แผนที่ กรุงเทพฯ ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2440) แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2450 แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2453 Plan of Bangkok and District 1917 (พ.ศ. 2460) แผนที่ กรุงเทพฯ พ.ศ. 2474 และแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2475 แสดงให้เห็นถึงตำแหน่ง และอาณาบริเวณของสวนในบางกอกที่ชัดเจนที่สวนตั้งอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำ ทั้งสองฝั่ง แต่มีพื้นที่ครอบคลุมทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นส่วนใหญ่ แต่อย่างไรก็ตามแผนที่เหล่านี้มีข้อจำกัดที่พื้นที่ไม่ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดของ สวนที่ถัดออกไปทางด้านตะวันตกทั้งหมด เนื่องจากแผนที่มุ่งเน้นแสดงพื้นที่ ตามขอบเขตของพื้นที่เมืองในช่วงเวลานั้น ๆ เป็นหลัก ทำให้ไม่มีข้อมูลเพียงพอ ที่จะสามารถระบุอาณาบริเวณของสวนในบางกอกได้อย่างถูกต้อง แต่ก็พบว่า แผนที่บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา พ.ศ. 2449-2484 แผนที่ภูมิประเทศ ชุด L708 และแผนที่ภูมิประเทศ ชุด L7018 เป็นแผนที่ที่มีข้อมูลเพียงพอที่ สามารถแสดงอาณาบริเวณของสวนในบางกอกครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดได้

แผนที่แสดงพื้นที่สวนใน
บางกอกและพื้นที่เมืองใน
พ.ศ. 2502
(ดัดแปลงมาจากแผนที่
ภูมิประเทศ ชุด L708
กรมแผนที่ทหาร)

ดังนั้นจึงได้เลือกนำข้อมูลแผนที่ภูมิประเทศชุด L708 ที่ครอบคลุมพื้นที่สวนใน
บางกอกใน พ.ศ. 2502 ทั้งหมด ซึ่งประกอบไปด้วยแผนที่จำนวน 6 ระวัง
คือ 5051I 5151 IV 5052I 5052II 5152III 5152IV มาสแกนเป็นรูปแบบ
ดิจิทัลโดยกรมแผนที่ทหาร แล้วนำมาตรึงภาพแผนที่ดังกล่าวโดยใช้โปรแกรม
ArcGIS 10.4 เพื่อสร้างชั้นข้อมูลแผนที่สำหรับการวิเคราะห์

ในการวิเคราะห์ฐานข้อมูล GIS ที่ได้จากแผนที่ภูมิประเทศ ชุด L708 แสดงให้เห็นถึงอาณาบริเวณของการทำสวนในบางกอกในอดีต ซึ่งมีลักษณะเป็นผืนต่อเนื่องตามแนวริมแม่น้ำเจ้าพระยา โดยพื้นที่ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในบริเวณฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา เริ่มต้นจากทางด้านเหนือบริเวณเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ต่อเนื่องลงมาในลักษณะแผ่กว้างครอบคลุมบริเวณคลองอ้อมนนท์ในจังหวัดนนทบุรี และคลองบางกอกน้อย คลองบางกอกใหญ่ บริเวณฝั่งธนบุรี กรุงเทพมหานคร ต่อเนื่องลงมาตามแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณด้านใต้ของกรุงเทพมหานคร จังหวัดสมุทรสาคร และจังหวัดสมุทรปราการ ตามลำดับ เมื่อคำนวณพื้นที่รวมของสวนในบางกอกจากข้อมูลแผนที่ภูมิประเทศ ชุด L708 โดยใช้โปรแกรม ArcGIS พบว่ามีพื้นที่รวมทั้งสิ้น 293,062,755 ตารางเมตร (293 ตารางกิโลเมตร) และหากคำนวณระยะทางของสวนในบางกอกตามลำน้ำเจ้าพระยาพบว่ามีความยาวกว่า 13.5 Lea (75 กิโลเมตร) ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับระยะทางของสวนตามลำน้ำที่ลาลูแบร์ระบุไว้ว่ามีความยาว 4 Lea (22.22 กิโลเมตร) ก็จะทำให้เห็นถึงการขยายตัวของพื้นที่การทำสวนตามลำน้ำเจ้าพระยาเป็นปริมาณที่มากขึ้นนับจากสมัยอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์

ลักษณะภูมิทัศน์ของสวนในบางกอก

ลักษณะภูมิทัศน์ของการทำสวนผลไม้ของพื้นที่สวนในบางกอก มีเอกลักษณ์เฉพาะที่มีการทำมาตั้งแต่ดั้งเดิมต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน คือเป็นการทำสวนยกร่องและทำคันดินกั้นโดยรอบชนิด โดยพืชที่ปลูกในสวนจะมีลักษณะเป็น “สวนผสม”¹⁰ คือการปลูกไม้ผลหลากหลายชนิดปะปนกันภายในสวน มีการปลูกไม้ผลริมแม่น้ำ ริมคลอง โดยมีการขุดคลองซอยเข้าไปพื้นที่ด้านในที่ลึกอยู่ห่างจากคลองหลัก¹¹ โดยเฉพาะที่ดินฝั่งซ้ายบริเวณฝั่งธนบุรีมีดินดีกว่าฝั่งขวา จึงมีการปลูกเป็นสวนผลไม้ที่มีชื่อเสียงมาตั้งแต่โบราณ¹² โดยคำว่า “สวนใน” ถูกใช้เป็นชื่อสำหรับเรียกสวนดังกล่าว ซึ่งมีอาณาบริเวณครอบคลุมตั้งแต่เมืองนนทบุรี เมืองธนบุรีหรือบางกอก ลงไปถึงเมืองพระประแดง¹³

คำว่า “ชนิด” เป็นหน่วยของการเรียกพื้นที่สวน มีรูปร่างเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าและมีด้านใดด้านหนึ่งติดคลอง มีคันดินรอบสวนซึ่งช่วยป้องกันน้ำท่วม พื้นที่ภายในจะแบ่งเป็น “ร่อง” มีน้ำล้อมรอบแต่ละร่อง โดยเรียกร่องน้ำนี้ว่า “ท้องร่อง” ร่องน้ำที่อยู่หัวท้องร่องทั้ง 2 ด้านเรียกว่า “หัวขวาง” ซึ่งจะมีการฝังท่อเชื่อมต่อกับคลองภายนอกสำหรับปล่อยน้ำเข้าสวนหรือระบายน้ำออก

จากสวน¹⁴ ลักษณะการจัดการน้ำโดยการขุดร่องน้ำและนำดินดังกล่าวไป
ปรับพื้นที่ปลูกพืชให้สูงขึ้นนั้น แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาการปรับตัวให้เข้ากับ
สภาพแวดล้อมที่เรียกได้ว่าเป็นสภาพแวดล้อมครึ่งบกครึ่งน้ำ (Amphibious
Environment)¹⁵ และ “ทะเลตม”¹⁶

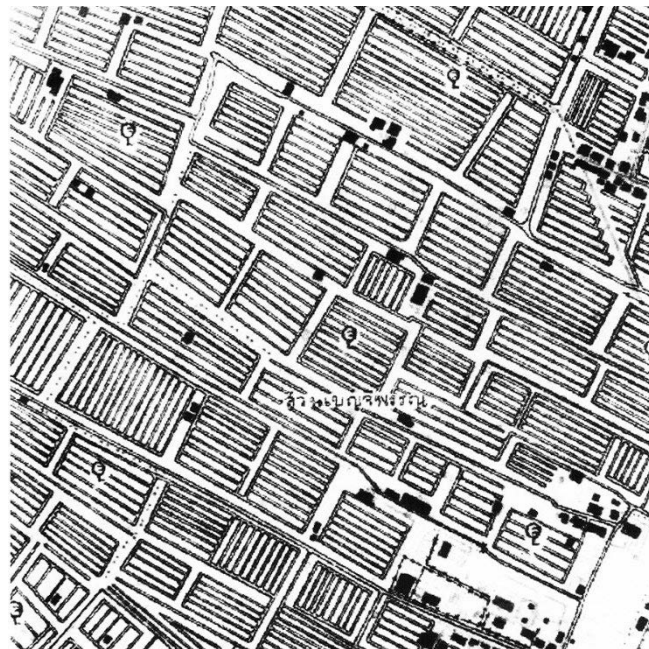
จากการศึกษาแผนที่โบราณ โดยเฉพาะแผนที่ที่มีการสำรวจรังวัด
พื้นที่จริง ได้แก่ แผนที่กรุงเทพฯ-ธนบุรี จ.ศ. 1249 (พ.ศ. 2430) แผนที่
กรุงเทพฯ ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2440) และแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2475 พบว่า
แผนที่ดังกล่าวในแต่ละชุดมีรายละเอียดที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะทางกายภาพ
ของภูมิทัศน์สวนในบางกอก ได้แก่ การแบ่งแปลงขนาดสวน โครงข่ายทางน้ำ
และลักษณะร่องสวน

แผนที่กรุงเทพฯ-ธนบุรี จ.ศ. 1249 (พ.ศ. 2430) และแผนที่กรุงเทพฯ
ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2440) มีลักษณะการทำแผนที่ที่คล้ายคลึงกัน โดยแผนที่
ดังกล่าวได้แสดงรายละเอียดลักษณะการแบ่งพื้นที่สวนในบางกอกออกเป็น
แปลงขนาดสวน ในลักษณะเป็นพื้นที่สี่เหลี่ยมย่อย ๆ โดยมีรูปร่างปรับเปลี่ยน
สอดคล้องไปกับโครงข่ายของระบบคลอง พร้อมแสดงสัญลักษณ์ของพืชพรรณ
ที่มีการปลูกในแต่ละขนาดสวน แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2475 มีรายละเอียดที่แตกต่าง
จากแผนที่กรุงเทพฯ-ธนบุรี จ.ศ. 1249 (พ.ศ. 2430) และแผนที่กรุงเทพฯ
ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2440) โดยมีลักษณะเป็นแผนที่ลายเส้นที่มีการลงสีและแสดง
ขนาดสวนที่มีการเพิ่มเติมข้อมูลรายละเอียดลักษณะของร่องสวน ซึ่งไม่มีปรากฏ
ในแผนที่ชุดอื่น

ทั้งนี้จากการศึกษาแผนที่ทั้ง 3 ชุด พบว่าการแบ่งพื้นที่สวนในบางกอก
ออกเป็นสวนย่อยที่เรียกว่าขนาดนั้นจะมีขนาดพื้นที่ที่หลากหลายปรับเปลี่ยนไป
ตามลักษณะของพื้นที่ที่ยึดโยงกับโครงข่ายของทางน้ำอย่างเป็นระบบจากแม่น้ำ
คลอง ลำกระโดง จนถึงท้องร่องสวน สอดคล้องกับการศึกษาโดยพระองค์เจ้า
ดิลกันพริฐที่ได้ทรงจำแนกขนาดของขนาดสวนไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง Siam's
Rural Economy under King Chulalongkorn (1908) ซึ่งแบ่งขนาดสวนได้
เป็น 3 ขนาด คือขนาดใหญ่ มีขนาด 40x40 เมตร (15-16 ร่องสวน) ขนาดกลาง
มีขนาด 20x40 เมตร (7-8 ร่องสวน) และขนาดเล็ก มีขนาด 14x40 เมตร
(5 ร่องสวน)¹⁷

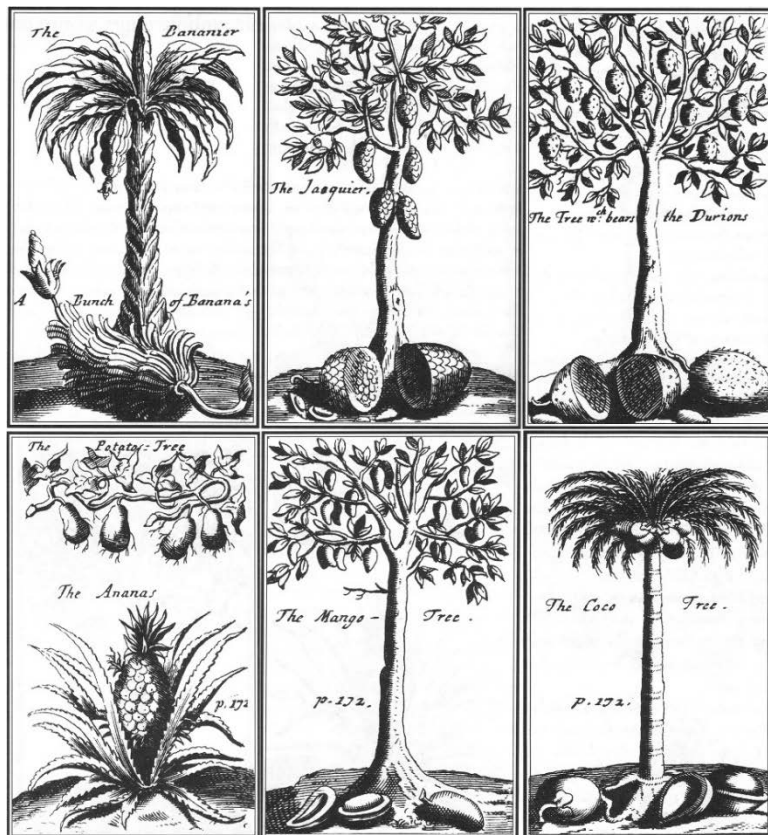
แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2475 และ
 ภาพขยายที่แสดงลักษณะรูปร่างของ
 ขนดสวน ร่องสวน ท้องร่องสวน
ที่มา: กรมแผนที่ทหาร และคณะ
 สถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย, **พินิจพระนคร 2475-
 2545** (กรุงเทพฯ: กรมแผนที่ทหาร,
 2549).

พืชพรรณของสวนในบางกอก

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวกับพืชพรรณของสวนในบางกอกพบว่า สวนในเป็นสวนที่มีความอุดมสมบูรณ์และสามารถรักษาความเป็นสวนมาได้ อย่างยาวนาน วรรณกรรมเก่าแก่ยุคกรุงศรีอยุธยาตอนต้น คือ กำสรวลสมุทร ได้พรรณนาถึงการเดินทางผ่านสถานที่ต่าง ๆ บริเวณสวนในบางกอก พร้อมระบุ ชื่อพืชพรรณในสวน เช่น พลูที่บางพลู (คลองบางพลูในย่านบางพลัด) กล้วย อ้อย ผักที่บางระมาด มะม่วง ขนุน มะปราง หมาก มะพร้าวที่บางฉิ่ง (บาง เชือกหนึ่ง) หมากที่บางนางนอง (ย่านวัดนางนอง)¹⁸ แม้แต่ในบันทึกของลา ลูแบร์ ช่วงยุคกรุงศรีอยุธยาตอนปลายก็มีภาพประกอบลายเส้นแสดงพืชพรรณ รวมถึงไม้ผลต่าง ๆ เช่น กล้วย ขนุน ทุเรียน มะม่วง สับปะรด มะพร้าว และ หมาก นอกจากนี้ข้อมูลในจดหมายเหตุที่ได้บันทึกการจัดเก็บอากรสวนใน ยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น สมัยรัชกาลที่ 3 ยังพบว่ามีรายชื่อพืชพรรณในสวน บริเวณกรุงเทพฯ ที่มีการเก็บอากรสวน เช่น หมาก มะพร้าว พลู มะปราง มะม่วง ทุเรียน มังคุด ลำสาด และส้ม 7 ชนิด¹⁹

ภาพวาดลายเส้นแสดง
ลักษณะไม้ผลชนิดต่าง ๆ
ในสยามจากบันทึกของ
ลา ลูแบร์ Simon de La
Loubère: Du Royaume
de Siam 1693
ที่มา: ชิมอง เดอ ลา ลูแบร์,
จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์
ราชอาณาจักรสยาม,
แปลโดย สันต์ ท. โกมล
บุตร (นนทบุรี: ศรีปัญญา,
2557).

สวนในบางกอกสามารถแบ่งพื้นที่ออกเป็น “สวนในบางบน” และ “สวนในบางล่าง” ซึ่งมักจะเรียกกันสั้น ๆ ว่า “บางบน” กับ “บางล่าง” ที่มีความเฉพาะกับชนิดพืชพรรณที่เพาะปลูกในแต่ละบริเวณ โดย “สวนบางบน” คือบริเวณสวนที่นับตั้งแต่ปากคลองบางกอกน้อยขึ้นไปรวมถึงเมืองนนทบุรี มีผลไม้ที่มีชื่อเสียงมาก เช่น ทุเรียน เงาะ กระท้อน มังคุด ส่วน “สวนบางล่าง” คือบริเวณสวนที่นับตั้งแต่ปากคลองบางกอกใหญ่ลงไปทางใต้ ปลูกผลไม้พวก ลิ้นจี่ ลำไย ส้มเขียวหวาน ส้มโอ มะไฟ²⁰

นอกจากนี้ในแต่ละย่านได้มีการปลูกไม้ผลที่มีรสชาติดี มีชื่อเสียง โดยมีการเรียกชื่อผลไม้ตามด้วยชื่อย่านนั้น ได้แก่ ทุเรียนบางขุนนนท์ ทุเรียนบางบน ทุเรียนบางล่าง²¹ มะปรางท่าอิฐ เงาะบางยี่ขัน ลิ้นจี่บางอ้อ ขนุนบางล่าง ลำไยบางน้ำชน กระท้อนคลองอ้อม ฝรั่งบางเสาธง ลางสาตคลองสาน ละครุดสีดาราษฎร์บูรณะ ส้มเขียวหวานบางมด สวนฝั่งตะวันออกแถวตรอกจันทร์ ถนนตก ก็ขึ้นชื่อเรื่องลิ้นจี่และลำไย ลิ้นจี่บางขุนเทียน หมากบางล่าง มะไฟบางลำเจียก สับปะรดบางบำหรุ พลับบางไผ่ไก่ อ้อยจินบางใหญ่ อ้อยไทยบางโค้ว²²

เมื่อพิจารณาลักษณะของพืชพรรณของสวนในบางกอกที่ปรากฏอยู่ในแผนที่โบราณ พบว่ามีรายละเอียดของพืชพรรณที่เกิดขึ้นในลักษณะสัญลักษณ์บนแผนที่เพื่อต้องการจะระบุถึงลักษณะการใช้ที่ดินของพื้นที่นั้น ๆ โดยในแผนที่ Siege of Bangkok พ.ศ. 2231 แสดงให้เห็นถึงพืชพรรณในบริเวณที่สันนิษฐานว่าเป็นสวนในบางกอกกว่าเป็นการปลูกพืชประเภทไม้ยืนต้นเป็นหลัก ด้วยปรากฏสัญลักษณ์รูปด้านของไม้ยืนต้นที่มีการปลูกเรียงแถวอย่างเป็นระเบียบต่อเนื่องเป็นผืนตลอดทั้งพื้นที่ ส่วนในแผนที่ Site Plan of Bangkok พ.ศ. 2428-2433 แสดงให้เห็นถึงพื้นที่สวนในบางกอกตามริมฝั่งลำน้ำเจ้าพระยา โดยมีการระบุชนิดพืชพรรณที่ปลูกในแต่ละพื้นที่ ไล่ตั้งแต่บริเวณปากแม่น้ำเจ้าพระยาจนถึงตัวเมืองกรุงเทพฯ ได้แก่ อ้อย ส้ม หมาก มะพร้าว ตามลำดับ ส่วนแผนที่กรุงเทพฯ-ธนบุรี จ.ศ. 1249 (พ.ศ. 2430) เป็นแผนที่ที่แสดงให้เห็นถึงรายละเอียดของพืชพรรณที่พบในแต่ละชนิดสวน โดยปรากฏสัญลักษณ์ของไม้ยืนต้นที่มีทรงพุ่ม หมาก มะพร้าว และตาล ซึ่งมักพบว่าในแต่ละชนิดสวนจะมีการปลูกพืชเหล่านี้ผสมผสานกัน

ภาพถ่ายแผนที่กรุงเทพฯ-
ธนบุรี จ.ศ. 1249 ที่แสดง
พืชพรรณในแต่ละชนิดสวน
ที่มา: ธงชัย ลิขิตพรสวรรค์,
บรรณาธิการ, แผนที่
กรุงเทพฯ จ.ศ. 1249
(กรุงเทพฯ: ธนาคารกสิกร
ไทย และสมาคมกิจ
วัฒนธรรม, 2558).

นอกเหนือจากการศึกษาพืชพรรณของสวนในบางกอกจากแผนที่โบราณ
ที่กล่าวมา ภาพถ่ายโบราณของสวนในบางกอกก็เป็นอีกหลักฐานหนึ่งที่สำคัญ
ที่ใช้ในการทำความเข้าใจภูมิทัศน์ของสวนในบางกอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน
ส่วนของพืชพรรณ

หลักฐานภาพถ่ายทางอากาศของ Peter Williams-Hunt ที่มาจาก
Williams-Hunt Aerial Photograph Digital Collections ภายใต้โครงการ
Geo-Spatial Digital Archive Project (GDAP) ของโรงเรียนนายร้อย
พระจุลจอมเกล้า ได้บันทึกภาพมุมสูงจากเครื่องบินในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2
ไว้เป็นจำนวนมาก โดยมีภาพหนึ่งที่เป็นภาพถ่ายบริเวณวัดกษัตริย์นาถรวินัย
ฝั่งธนบุรีใน พ.ศ. 2489 ปรากฏพื้นที่สวนในบางกอกในภาพ เมื่อเปรียบเทียบกับ
แผนที่กรุงเทพฯ-ธนบุรี จ.ศ. 1249 (พ.ศ. 2430) พบว่าสวนในบางกอกแสดง
ถึงลักษณะความเป็นพื้นที่สีเขียวลักษณะคล้ายป่าของการปลูกไม้ผลยืนต้นที่มี
ความต่อเนื่องเป็นผืนป่าขนาดใหญ่ สอดคล้องกับ Sternstein (1982) ที่ระบุ
ว่าสวนในบางกอกนั้นมีลักษณะเป็นป่าเขตร้อนที่อุดมสมบูรณ์ (Exuberant
Tropical Forest) นอกจากนี้ยังสามารถสังเกตเห็นพืชพรรณที่มีการปลูกต้นไม้

ภาพถ่ายโดย Peter
Williams-Hunt แสดง
ลักษณะพื้นที่สวนใน
บางกอกบริเวณวัดกนิษฐนาถ
วรวิหาร ใน พ.ศ. 2489
ที่มา: Williams-Hunt
Aerial Photos
Collection

ยืนต้นที่มีทรงพุ่มกับต้นไม้ประเภทปาล์มที่มีลำต้นสูงทรงชะลูด ซึ่งคือ หมาก หรือหมากสง (*Areca catechu*) ที่เป็นหนึ่งในพืชเศรษฐกิจที่สำคัญสำหรับชาวสวน ที่มีการสำรวจเพื่อเก็บอากรสวน หรือที่เรียกว่า อากรสมพัตสร²³ โดยพบการปลูกทั้งในลักษณะการปลูกเป็นกลุ่ม และการปลูกกระจายแทรกตัวระหว่างไม้ผลยืนต้นประเภทอื่น

ส่วนภาพถ่ายใน Collection ของ Robert Larimore Pendleton จากฐานข้อมูลในหอสมุดของ University of Wisconsin-Milwaukee โดย Robert L. Pendleton นักปฐพีวิทยาชาวอเมริกันที่ได้เดินทางเข้ามาในประเทศไทยในฐานะผู้เชี่ยวชาญที่ปรึกษาของกระทรวงเกษตรฯ ได้บันทึกภาพสถานที่ต่าง ๆ ในประเทศไทยไว้ในช่วง พ.ศ. 2473-2493 โดยภาพแรก (ภาพซ้าย) เป็นภาพบริเวณริมคลองในฝั่งธนบุรีใน พ.ศ. 2478 แสดงให้เห็นการตั้งบ้านเรือนริมคลอง ท่ามกลางสวนผลไม้บนพื้นที่ตลิ่งริมคลองทั้งสองฝั่ง โดยมีการปลูกไม้ยืนต้นต่าง ๆ รวมถึงต้นมะพร้าวบริเวณตลิ่งริมคลอง ทั้งนี้เพื่อทำหน้าที่ยึดคันดินบนตลิ่ง²⁴ ส่วนภาพต่อมา (ภาพขวา) เป็นภาพสวนทุเรียนในบริเวณชานเมืองกรุงเทพฯ ใน พ.ศ. 2479 ซึ่งแสดงให้เห็นพืชพรรณประเภท

ซ้าย: บริเวณริมคลองใน
ฝั่งธนบุรี พ.ศ. 2478

ขวา: ภาพถ่ายสวนทุเรียน
ในบริเวณชานเมือง
กรุงเทพฯ พ.ศ. 2479

ที่มา: Robert L.
Pendleton Collection,
the University of
Wisconsin-Milwaukee
Libraries

ไม้ยืนต้นของสวนชนิดนี้ที่ปลูกบนร่องสวนโดยมีต้นทุเรียนเป็นไม้หลัก แต่ก็มี
การปลูกพืชแทรก เช่น สับปะรด กล้วย ผือก และตะไคร้ ซึ่งสอดคล้องกับ
พระองค์เจ้าดิถิลกนพรัฐ²⁵ ที่ทรงระบุว่ามีการทำสวนใน 2 ลักษณะ คือ
1) ลักษณะการปลูกไม้ยืนต้นทั้งในลักษณะไม้หลักชนิดเดียวกัน และ 2) ปลูก
ผสมหลากหลายชนิด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับชนิดพืชที่ปลูกว่ามีคุณค่าในทางเศรษฐกิจ
อย่างไร แต่อย่างไรก็ตามแม้กระทั่งการปลูกไม้หลักชนิดเดียวกันยังคงมีการ
ปลูกพืชที่เอื้อต่อการปลูกพืชหลักแทรกในลักษณะผสมผสานด้วยเช่นกัน
ยกตัวอย่างเช่น การทำสวนที่มีทุเรียนเป็นไม้หลัก บริเวณร่องก็จะต้องปลูกต้น
ทองหลาง (*Erythrina fusca*) แทรกบริเวณร่องทั้ง 2 ข้าง เพื่อให้ร่มเงากับ
ต้นทุเรียน ทำให้ดินเย็น ช่วยยึดร่องไม่ให้พังทลาย รวมถึงใบทองหลางเมื่อร่วง
ลงในท้องร่องจะเน่าสลายกลายเป็นปุ๋ยใช้ในการบำรุงดิน²⁶

การเปลี่ยนแปลงและสถานการณ์ของสวนในบางกอก

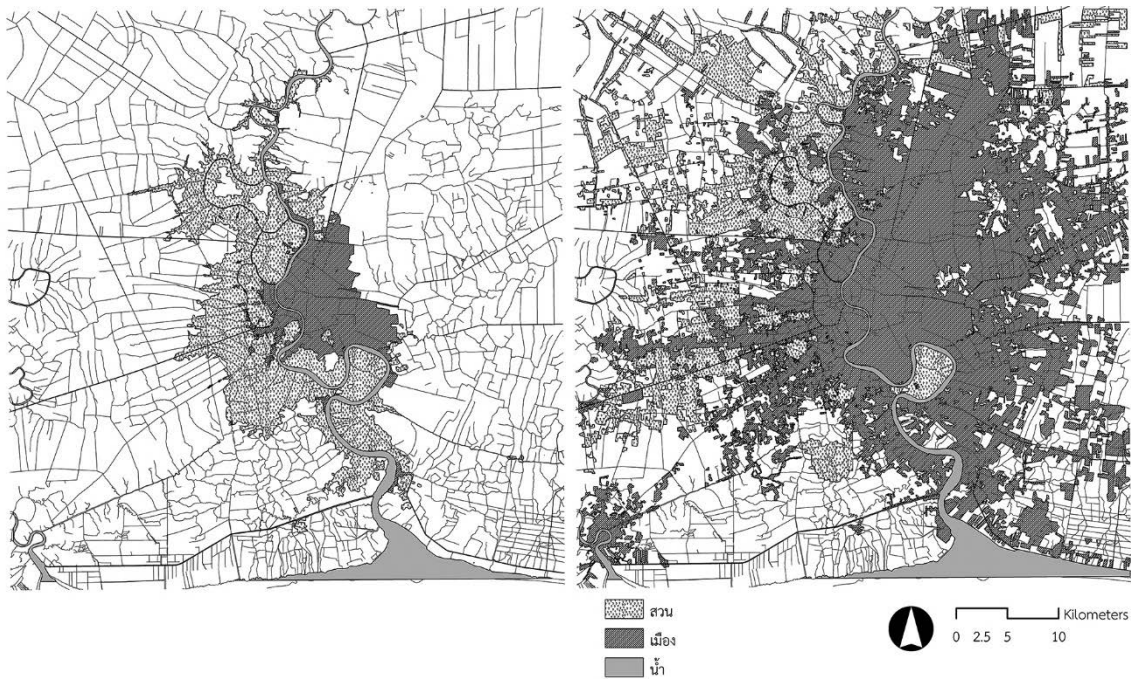
สวนในบางกอกเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานมาตั้งแต่
สมัยกรุงศรีอยุธยาและยังคงสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ผ่านการเปลี่ยนแปลงมา
ตามยุคสมัย โดยมีอาณาบริเวณขยายเพิ่มขึ้นเรื่อยมาควบคู่กับการเจริญเติบโต
ของความเป็นเมืองบางกอก ผลจากการคำนวณระยะทางของสวนในบางกอก
ตามลำน้ำเจ้าพระยาโดยเปรียบเทียบระยะทางของสวนตามลำน้ำในบันทึก

ของลาตูแบร์ ราชทูตฝรั่งเศสในยุคกรุงศรีอยุธยาตอนปลายที่ระบุไว้ในว่ามี ความยาว 4 Lea (22.22 กิโลเมตร) กับข้อมูลในยุครัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2502 จากแผนที่ภูมิประเทศ ชุด L708 ที่มีระยะทางของสวนตามลำน้ำยาวกว่า 13.5 Lea (75 กิโลเมตร) แสดงให้เห็นถึงการขยายตัวของพื้นที่การทำสวน ตามลำน้ำเจ้าพระยาเป็นปริมาณที่มากนับจากสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัย รัตนโกสินทร์

ในช่วง 40 ปีที่ผ่านมา กรุงเทพฯ มีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ แบบก้าวกระโดด เกิดการขยายตัวของเมืองที่รุกเข้าไปในพื้นที่เกษตรกรรม ชานเมือง²⁷ ทำให้สวนในบางกอกเกิดความเสื่อมโทรมและสูญสลายเปลี่ยนแปลง เป็นเมือง²⁸ จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบข้อมูลแผนที่ภูมิประเทศ ชุด L708 พ.ศ. 2502 และ L7018 พ.ศ. 2543 ที่ผลิตโดยกรมแผนที่ทหาร พบว่าใน พ.ศ. 2502 มีพื้นที่สวนผลไม้ 293.06 ตารางกิโลเมตร พื้นที่เมือง 107.13 ตารางกิโลเมตร ส่วนข้อมูลใน พ.ศ. 2543 พบว่ามีพื้นที่สวนผลไม้ 433.75 ตารางกิโลเมตร พื้นที่เมือง 1,012.07 ตารางกิโลเมตร

เมื่อเปรียบเทียบข้อมูลพื้นที่ระหว่างสองช่วงเวลาพบว่าสวนในบางกอก มีพื้นที่เพิ่มขึ้น 140.69 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นเพิ่มขึ้นจากเดิมร้อยละ +47.92 ในขณะที่เดียวกันพื้นที่เมืองกลับมีปริมาณเพิ่มขึ้นอย่างมากถึง 326.62 ตาราง กิโลเมตร คิดเป็นเพิ่มขึ้นจากเดิมถึงร้อยละ +304.88

เปรียบเทียบแผนที่แสดง
พื้นที่สวนในบางกอกและ
พื้นที่เมืองใน พ.ศ. 2502
และ พ.ศ. 2543
(ดัดแปลงมาจากแผนที่
ภูมิประเทศ ชุด L708
L7018 กรมแผนที่ทหาร

เมื่อพิจารณาลักษณะตำแหน่งและการกระจายตัวของสวนในบางกอกพบว่าพื้นที่สวนใน พ.ศ. 2502 จะมีลักษณะการเกาะกลุ่มเป็นหย่อมของชนิดสวนผลไม้ที่มีความต่อเนื่องเป็นผืนและเรียงตัวยึดโยงกับตำแหน่งของเส้นทางน้ำสายหลัก ได้แก่ แม่น้ำเจ้าพระยา คลองบางกอกน้อย และคลองอ้อมนนท์ ในขณะที่พื้นที่สวนใน พ.ศ. 2543 จะมีลักษณะของสวนที่เกิดขึ้นใหม่ในลักษณะที่กระจายตัว โดยมีตำแหน่งที่ตั้งห่างจากลำน้ำสายหลักเดิม และพบว่าสวนในบางกอกเดิมบางส่วนถูกแทนที่ด้วยพื้นที่เมือง โดยหย่อมของชนิดสวนที่มีความต่อเนื่องเป็นผืนกลับถูกแทรกด้วยพื้นที่เมืองที่มีการขยายตัวรุกล้ำเข้าไปในลักษณะไร้ทิศทาง (Urban Sprawl) ทำให้สวนในบางกอกดั้งเดิมที่มีคุณค่าในความเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์นั้นได้ถูกทำลายก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อเนื่องของหย่อมพื้นที่สวนผลไม้เดิม เกิดการแบ่งแยกตัดขาดออกจากกัน (Fragmentation)

บทสรุป

แผนที่และภาพถ่ายโบราณที่ได้ถูกจัดทำและบันทึกด้วยวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ในแต่ละยุคเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่สำคัญ ที่เป็นประโยชน์ในการศึกษาประวัติศาสตร์ของภูมิทัศน์สวนในบางกอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการตรวจสอบลักษณะทางกายภาพของสวนในบางกอกที่ปรากฏในแผนที่และภาพถ่ายโบราณเหล่านี้ ทำให้เกิดความเข้าใจภูมิทัศน์ทั้งในระดับมหภาค (Macro Scale) และระดับจุลภาค (Micro Scale) โดยในระดับมหภาคสามารถทำให้ทราบถึงอาณาบริเวณของสวนบางกอกในอดีตที่ชัดเจน ด้วยหลักฐานแผนที่ภูมิประเทศ ชุด L708 และ L7018 แสดงให้เห็นถึงอาณาบริเวณของสวนในบางกอกที่มีการเปลี่ยนแปลงจาก 293.06 ตารางกิโลเมตร ใน พ.ศ. 2502 เป็น 433.75 ตารางกิโลเมตร ใน พ.ศ. 2543 ส่วนในระดับจุลภาค (Micro Scale) รายละเอียดในแผนที่และภาพถ่ายโบราณแต่ละยุคยังทำให้เกิดความเข้าใจภูมิทัศน์ที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะของภูมิทัศน์และพืชพรรณของสวนในบางกอกที่ประกอบด้วยรูปร่างลักษณะของการแบ่งพื้นที่เป็นหน่วยย่อยที่เรียกว่า “ชนิด” และลักษณะของร่องสวน รวมถึงพืชพรรณที่ประกอบด้วยไม้ยืนต้นที่มีทรงพุ่ม หมาก มะพร้าว และตาล ปลูกรวมกันในชนิดสวนเดียวกัน ในลักษณะผสม ดังปรากฏในแผนที่กรุงเทพฯ-ธนบุรี จ.ศ. 1249 และภาพถ่ายโบราณชุดต่าง ๆ

ภูมิทัศน์ของสวนในบางกอกในปัจจุบันอยู่ในสถานการณ์ที่เปราะบางต่อการเปลี่ยนแปลง เนื่องด้วยผลกระทบจากการขยายตัวของเมืองอย่างรวดเร็วทิศทางของกรุงเทพมหานคร เกิดการรุกร้าของพื้นที่เมืองเข้าไปยังพื้นที่สวนในบางกอกดั้งเดิมที่มีคุณค่าในฐานะภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี หลักฐานแผนที่และภาพถ่ายโบราณถือได้ว่าเป็นประจักษ์พยานที่สำคัญที่สามารถใช้ในการศึกษาลักษณะและการเปลี่ยนแปลงของสวนในบางกอกในช่วงเวลาต่าง ๆ ส่งผลให้ภูมิทัศน์ธรรมดา (Ordinary Landscape) ของการทำเกษตรกรรมกลับกลายเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ให้ความเข้าใจได้ทั้งในส่วนของเรื่องราวที่สัมพันธ์กับสถานที่ สมควรที่จะมีการอนุรักษ์ไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรม

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนจากสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

เชิงอรรถ

¹ โรม บุนนาค, บางกอกก่อนเป็นมหานคร ขึ้นชื่อ
ลำไยลั่นจรัสเลิศ และแหล่งปลูกกาแฟ, เข้าถึงเมื่อ
14 กุมภาพันธ์ 2563, เข้าถึงได้จาก <https://mgronline.com/online/section/detail/9580000097633>

² หมายถึงกรุงศรีอยุธยา.

³ ลี ในที่นี้สันนิษฐานว่าเป็น Lea (Nautical League)
หน่วยวัดระยะทางในการเดินเรือ โดย 1 Lea มีระยะทาง
เท่ากับ 5.56 กิโลเมตร.

⁴ หมายถึงนนทบุรี.

⁵ ซีมอง เดอ ลาตูแบร์, **จดหมายเหตุ ลาตูแบร์
ราชอาณาจักรสยาม**, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร
(นนทบุรี: ศรีปัญญา, 2557), 28.

⁶ โรม บุนนาค, บางกอกก่อนเป็นมหานคร ขึ้นชื่อ
ลำไยลั่นจรัสเลิศ และแหล่งปลูกกาแฟ, เข้าถึงเมื่อ
14 กุมภาพันธ์ 2563, เข้าถึงได้จาก <https://mgronline.com/online/section/detail/9580000097633>

⁷ Larry Sternstein, **Portrait of Bangkok**
(Bangkok: Bangkok Metropolitan Administration,
1982), 39-41.

⁸ วิยะดา ทองมิตร, “จากทมนบุรีศรีมหาสมุทรถึงกรุง
ธนบุรี,” **เมืองโบราณ** 43, 4 (ตุลาคม-ธันวาคม 2560):
16-29.

⁹ ศรีสักดิ์ วัลลิโกดม และ วลัยลักษณ์ ทรงศิริ,
ลุ่มเจ้าพระยา รากเหง้าแห่งสยามประเทศ
(กรุงเทพฯ: มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์, 2560), 177.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน

¹¹ สุวิทย์ อธิศาสตร์, **ประวัติศาสตร์เทคโนโลยีการเกษตร:
วิวัฒนาการและผลกระทบของเทคโนโลยีการเกษตร
จากสมัยสุโขทัยถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว** (กรุงเทพฯ: มติชน, 2548), 299.

¹² ส. พลายน้อย, **เล่าเรื่องบางกอก ฉบับสมบูรณ์**
(กรุงเทพฯ: พิมพ์คำ, 2555), 31.

¹³ วิยะดา ทองมิตร, “จากทมนบุรีศรีมหาสมุทรถึง
กรุงธนบุรี,” 16-29.

¹⁴ ศรีสักดิ์ วัลลิโกดม และ วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, **ลุ่มเจ้า
พระยา รากเหง้าแห่งสยามประเทศ**, 178; สมใจ นิ่มเล็ก,
สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนชาวสวน (กรุงเทพฯ: ภาควิชา
ศิลปสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545), 3-8.

¹⁵ Yoshikazu Takaya, **Agricultural development
of a Tropical Delta: A study of Chao Phraya
Delta** (Honolulu, USA: University of Hawaii
Press, 1987), 7.

¹⁶ ศรีสักดิ์ วัลลิโกดม, “ทะเลตม,” **เมืองโบราณ** 24, 3
(กรกฎาคม-กันยายน 2541): 9-19.

¹⁷ Prince Dilok Nabarath, **Siam's rural economy
under King Chulalongkorn** (Bangkok: White
Lotus Press, 2000), 128.

¹⁸ สุจิตต์ วงษ์เทศ, **กรุงเทพฯ มาจากไหน** (กรุงเทพฯ:
ตรีมิตร แคทเซอร์, 2555), 22-27.

¹⁹ สุวิทย์ อธิศาสตร์, **ประวัติศาสตร์เทคโนโลยีการเกษตร:
วิวัฒนาการและผลกระทบของเทคโนโลยีการเกษตร
จากสมัยสุโขทัยถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว**, 248.

²⁰ ศรีสักดิ์ วัลลิโกดม และ วลัยลักษณ์ ทรงศิริ,
ลุ่มเจ้าพระยา รากเหง้าแห่งสยามประเทศ, 177.

²¹ อธิบายลักษณะของทุเรียนว่า “ทุเรียนบางชนิดมีลักษณะ
ลูกโต ฟูใหญ่ เนื้อเหลือง แต่หยาบ มีรสมันมากกว่าหวาน
ส่วนทุเรียนบางชนิด เนื้อเหลืองอ่อนกว่า มีรสหวาน
มากกว่ามัน”. ดู ส. พลายน้อย, **เล่าเรื่องบางกอก
ฉบับสมบูรณ์**, 31.

²² โรม บุนนาค, บางกอกก่อนเป็นมหานคร ขึ้นชื่อ
ลำไยลั่นจรัสเลิศ และแหล่งปลูกกาแฟ, เข้าถึงเมื่อ
14 กุมภาพันธ์ 2563, เข้าถึงได้จาก <https://mgronline.com/online/section/detail/9580000097633>;
ส. พลายน้อย, **เล่าเรื่องบางกอก ฉบับสมบูรณ์**, 31;
สุวิทย์ อธิศาสตร์, **ประวัติศาสตร์เทคโนโลยีการเกษตร:
วิวัฒนาการและผลกระทบของเทคโนโลยีการเกษตร
จากสมัยสุโขทัยถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว**, 299.

²³ ศรีศักดิ์ วัลลิโกดม และ วลัยลักษณ์ ทรงศิริ,
ลุ่มเจ้าพระยา รากเหง้าแห่งสยามประเทศ
 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์, 2560), 176;
 สุวิทย์ อิศาศวัต, **ประวัติศาสตร์เทคโนโลยีการเกษตร:
 วิวัฒนาการและผลกระทบของเทคโนโลยีการเกษตร
 จากสมัยสุโขทัยถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว** (กรุงเทพฯ: มติชน, 2548), 241-254.

²⁴ Yoshikazu Takaya, **Agricultural development
 of a Tropical Delta: A study of Chao Phraya
 Delta**, 53.

²⁵ Prince Dilok Nabarath, **Siam's rural economy
 under King Chulalongkorn**, 131.

²⁶ ศรีศักดิ์ วัลลิโกดม และ วลัยลักษณ์ ทรงศิริ,
ลุ่มเจ้าพระยา รากเหง้าแห่งสยามประเทศ, 178.

²⁷ Gavin W. Jones, "The thoroughgoing
 urbanization of East and Southeast Asia,"
Asia Pacific viewpoint 38, 3 (December 1997):
 237-249; Makoto Yokohari, and others, "Beyond
 greenbelts and zoning: A new planning concept
 for the environment of Asian Mega-Cities,"
Landscape and Urban Planning 47, 3-4
 (April 2000): 159-171.

²⁸ Vudipong Davivongs, Makoto Yokhari, and
 Yuji Hara, "Neglected canals: Deterioration
 of indigenous irrigation system by urbanization
 in the West Peri-Urban Area of Bangkok
 Metropolitan Region," **Water** 4, 1 (January
 2012): 12-27.

Bibliography

Askew, Marc. **Bangkok: Place, practice
 and representation**. New York:
 Routledge, 2002.

Apinya Nonnart. **nā sūān mūāng : khwām
 plānplāng khoṅg yān bāngmot -
 thung khru [Rice field, orchard
 and city: Changes in Bang Mot-
 Thungkhru area]**. Muang Boran 43, 4
 (October-December 2017): 90-101.

Bundit Chulasai, Pirasri Povathong, and Terdsak
 Tachakitkachorn. **rāingān wičhai
 chabap sombūn khroṅkān
 phānthī bōriwēn Krung Thēp...
 Phǒ.Sō̌. 2450-2475: kān rūāprūām
 læ čhat rabop thānkhōmūn phūā
 kānsuksā sathāpattayakam læ
 mūāng krung thēp [Plans of Bangkok,
 1907-1932: Database compilation
 and organization for architectural
 and urban research]**. Bangkok:
 Thailand Research Fund, 2006.

Bundit Chulasai, Terdsak Tachakitkachorn,
 and Pirasri Povathong. **phānthī
 Krung Thēp Phǒ.Sō̌. 2450-2550
 [Maps of Bangkok 1907-2007]**.
 Bangkok: Bangkok Metropolitan
 and Administration, 2007.

Dilok Nabarath, Prince. **Siam's rural economy
 under King Chulalongkorn**. Bangkok:
 White Lotus Press, 2000.

Jones, Gavin W. "The thoroughgoing
 urbanization of East and Southeast
 Asia." **Asia Pacific Viewpoint** 38, 3
 (December 1997): 237-249.

La Loubère. **čhotmāiḥet̄ lā lūbǣ ratcha'ānā̄ čhaksayām** [The Kingdom of Siam]. Translated by San Tho. Komonbut. Nonthaburi: Sripanya, 2014.

Pallegoix, Jean-Baptiste. **Description du Royaume Thaï ou Siam**. Paris: n.p., 1854.

Rome Bunnag. **bāng kōk kōn pen mahā nakhōn khunchū lamyai linchī rot loet læ læng pluḥ kāfǣ** [Former Bangkok was famous for longan litchi and coffee]. Accessed 14 February 2020. Available from <https://mgronline.com/online/section/detail/9580000097633>

Royal Thai Survey Department. **phænthī Krung Thēp Phō̄, Sō. 2431-2474** [Maps of Bangkok 1888-1931]. Bangkok: Royal Thai Survey Department, 1984.

Royal Thai Survey Department and Faculty of Architecture, Chulalongkorn University. **phinit phra nakhōn 2475-2545** [Maps of Bangkok 1931-2002]. Bangkok: Royal Thai Survey Department, 2006.

S. Plainoi. **lao rūāng bāng kōk chabap sombūn** [Complete story of Bangkok]. Bangkok: Pimkum Press, 2012.

Somjai Nimlek. **sathāpattayakam phūn thin rūān chāo sūān** [Vernacular Architecture of gardener's house]. Bangkok: Department of Architecture and Related Arts, Faculty of Architecture, Silpakorn University, 2002.

Srisakara Vallibhotama. "thalē̄ tom [The Mangrove]." **Muang Boran** 24, 3 (July-September 1998): 9-19.

Srisakara Vallibhotama and Walailak Songsiri. **lum čhaophrayā rāngao hæng Sayām prathet̄** [Chao Phraya Delta: The foundation of Siam]. Bangkok: Lek-Prapai Viriyapan Foundation, 2017.

Sternstein, Larry. **Portrait of Bangkok**. Bangkok: Bangkok Metropolitan Administration, 1982.

Sujit Wongthes. **Krung Thēp māčhāk nai** [Bangkok: A historical background]. Bangkok: Dream Catcher Press, 2012.

Suwit Theerasassawat. **prawattisat̄ theknōlōyī kān kasēt̄: wiwatthanākān læ phonkrathop khōng theknōlōyī kān kasēt̄ čhāk samai sukhōthai thung samai Phrabat̄ Somdet Phra Čhunlačhō̄mklaō Čhaoyuḥūa** [History of agricultural technology: Evolution and impact of agricultural technology from Sukhothai until King Chulalongkorn Era]. Bangkok: Matichon book, 2005.

Takaya, Yoshikazu. **Agricultural development of a Tropical Delta: A study of Chao Phraya delta**. Honolulu: University of Hawaii Press, 1987.

Terdsak Tachakitkachorn, and others. **rāingān wičhai chabap sombūn khroṅkān phænthī bō̄riwēn lum māenam čhaophrayā Phō̄, Sō. 2449-2484: kān rūapruām læ čhat rabop thānkhō̄mūn thāng prawattisat̄ phūa sanapsanun khroṅkān čhatkān sapphayākō̄n nam** [Map of Chao Phraya Delta, 1906-1941: Historical database compilation

and organization for supporting
of water resource management
project]. Bangkok: Thailand Research
Fund, 2010.

Thongchai Likitpornasawan, ed. **phānthī Krung
Thēp Chō,So, 1249 [Maps of
Bangkok 1887]**. Bangkok: Kasikorn
Thai Bank and Cultural Affairs
Association, 2015.

Viyada Thongmit. “chāk thon burisīmahāsamut
thung krung Thonburi.” [From Thonburi
Simahasamut to Krung Thonburi].
Muang Boran 43, 4 (October-December
2017): 16-29.

Vollant des Verquains, Jean. **Histoire de la
revolution de Siam arrivee en
l'Annee 1688**. Lille: n.p., 1691.

Vudipong Davivongs, Makoto Yokhari, and Yuji
Hara, “Neglected canals: Deterioration
of indigenous irrigation system by
urbanization in the West Peri-Urban
Area of Bangkok Metropolitan
Region.” **Water** 4, 1 (January 2012):
12-27.

Walailak Songsiri. **sūan mūāng bāng kōk
[Garden of Bangkok]**. Accessed
8 January 2020. Available from <http://lek-prapai.org/home/view.php?id=5307>

_____. **sūan phonlamai: sēthakit phūnthān
khōng chāo bāng kōk [Fruit orchard:
The economy of Bangkokian]**. Accessed
8 January 2020. Available from <http://lek-prapai.org/home/view.php?id=835>

Yokohari, Makoto, and others “Beyond
greenbelts and zoning: A new planning
concept for the environment of Asian
Mega-Cities.” **Landscape and Urban
Planning** 47, 3-4 (April 2000): 159-
171.